BERÄTTELSE FÖR 1966

Det skulle onekligen vara ett spännande studium att gå igenom resehandböcker från olika länder och tider. Varje sådan guide-bok gör ett urval av vad som kan rekommenderas att se. Troligen är detta val betecknande för den publik boken är avsedd för och vad man anser att en resenär helst skall se. Det finns ju många märkliga ting här i världen att välja mellan. Men allt beror på vem som reser och vilka intressen som finns. Detta vore väl värt en avhandling som dessutom skulle bli både rolig och upplysande. Ty i valet av flerstjärniga sevärdheter ingår alltid ett beroende av epok och samhällsgrupp. Vad bör en bildad medborgare ha sett? Baedeker var ju länge den dominerande reseguiden, men tiderna har förändrats och till slut kom det ut upplagor på »Was nicht in Baedeker steht».

I de allra flesta handböcker av detta slag göres propaganda för konstverk och konstgallerier. Ofta ger ordet museum idéassociationen konstgalleri. Andra museer erkännes knappast. Jag har t.o.m. hört att när det nyetablerade Musée de l'Homme i Paris — ett av världens största etnografiska museer — öppnades ansågs det inte helt comme-il-faut för borgarklassens döttrar. Men tiderna har förändrats. Genom att folk reser mera utanför Europa och genom att U-landsproblemen dagligen skymtar i pressen har intresset för de etnografiska museerna i hög grad ökats. Dessa museer kan sannerligen inte klaga på publikintresse, även om det finns en äldre generation som inte sätter sin fot där. Men detta är en annan historia, även den intressant i och för sig.

Termen museum inbegriper många olika institutioner och bara en del av dem är avsedda för konst. Visserligen kan de innehålla mycket som en skönhetsälskande västerlänning kan hänryckas av. Även om de etnografiska museerna icke är avsedda för konstnjutning, så är det självklart att även konstälskaren kan få sitt lystmäte där lika mycket som genom att lyssna till en vacker symfoni eller opera.

Alla museer är icke konstmuseer, de flesta sysslar faktiskt med att meddela kunskap. För att nu kunna informera om sådana ting fordras då i

första hand en vetenskaplig forskning. Denna är basen och det är dess resultat som skall meddelas. Helst då i populär form. Man känner sig nästan som en bov när man i detta sammanhang drar fram termen vetenskap. Det är ju inte frågan om trolleri eller magi eller någon farlig sak. Det gäller ju enbart att få fram metoder så att man kan orientera sig i sin omvärld, se på denna med nya ögon och upptäcka sammanhang. Och dessa kan också vara spännande, vara ett intellektuellt nöje.

Men för att upplysa, lämna information, fordras vägledning och därför har alla kunskapsmuseer en pedagogisk uppgift. Vi vill undervisa, vägleda, peka på sammanhang, m. a. o. vi använder oss av pekpinnen. Inte för att denna pekar ut allt, men den är avsedd för att stimulera till vidare vetgirighet och frågeställningar. De etnografiska museerna har en sådan uppgift, de vill visa hur andra folk lever, hur de har ordnat sitt samhälle, i länder dit industrialiseringen inte nått eller är på väg. I våra dagar är detta nödvändigt. Att endast fatta ståndpunkt efter känsloinställning räcker inte, allting måste vara baserat på säker kunskap.

Tyvärr är pekpinnens spetsiga visare symbolen för det onda hos vissa människor. Att kunna och förstå är icke nödvändigt. Man skall bara känna och njuta. En kompass eller vägledning för att hitta i verklighetens djungler behövs inte, tycker de. Ens personliga känslospröt är det enda riktiga instrumentet. Kanske ett utslag för vår egen fullkomlighet? Detta är nog bra när det gäller konst, men även här räcker det knappast. Konst är alltid ett uttryck för någonting i samhället och förstår vi inte detta, så förstår vi ingenting om de folk vi vill veta något om. Det går väl an så länge det gäller västerländsk konst, men går vi över till exotisk mark råkar vi lätt vilse. För övrigt består inte hela livet av konst, det finns så oändligt mycket annat av vital betydelse i varje samhälle.

För att förstå alla olika sätt att leva, olika kulturer, människans olika villkor utanför Europa måste vi skaffa oss kunskaper baserade på vetenskaplig forskning. Detta är mer nödvändigt nu än någonsin förr. Innan man yttrar sig och bedömer de aktuella händelserna utanför Europa bör man helst ta reda på fakta. Detta går med en smula etnografisk kunskap, även om den kanske till en början icke är lätt att skaffa. Härvidlag kan de etnografiska museerna hjälpa till. Svårare för oss är att plocka bort de av europeisk kultur färgade brillorna. Den saken kan vara besvärlig för oss alla.

Tyvärr har den etnografiska vetenskapen ännu ej kommit så långt. Mycket återstår att klarlägga, men problem är alltid stimulerande. Minst vet vi om de mekanismer som verkar vid de nutida förändringarna överallt i tredje världen. I framtiden hoppas vi på en avdelning i vårt museum spe-

ciellt avsedd för detta. När det börjar klarna skall vi plocka fram en ny pekpinne och vägleda våra besökare och stimulera dem till nya kunskaper om en värld i förändring. Pekpinnen är nödvändig!

Gåvor

Nyförvärvens antal har under året varit betydligt, ej mindre än 695 föremål, av vilka 89 är gåvor. Det är glädjande att ha vänner överallt i världen, alltid inställda på att försöka hjälpa oss. De olika givarna och deras föremål finns omnämnda under de regionala rubrikerna.

Nyförvärv

Amerika

I år kommer Amerika främst på listan med en ökning av icke mindre än 392 föremål varav 23 är gåvor. Under sin resa i Amerika har museiintendenten S. Henry Wassén som vanligt lyckats få en rad kontakter, av vilka några skänkt oss föremål. En av de många vännerna i Panama har givit oss 7 smärre fynd från Parita i provinsen Herrera, Panama (66.25.1–7). I samlingen ingår bl.a. några halsband av material från snäckskal. Under uppehållet i Panama, som denna gång var kort, erhölls också en skulptur av balsaträ och en kvinnoblus (*mola*). Båda dessa föremål är från cuna-indianerna, och vår konsul i Panama, Sven-Olov Fahlgren, har haft vänligheten skänka dem (66.26.1–2). Under Wasséns vistelse i Lima hade direktör Göran Rudbäck älskvärdheten att ur sin privata minnessamling från besök hos olika indianstammar i östra delarna av landet skänka de i fig. 1–2 avbildade föremålen. Det är dels en tobakspipa från shipibo i östra Peru (66.27.1) med ornamentik av textil karaktär typisk för denna stam, dels ett snusrör och mortel med stöt från culino (eller culina)-indianerna i gränstrakterna mellan Peru och västra Brasilien (66.28.1, 2a–b). Dessa indianer stöter grön tobak till ett mycket fint pulver som inblåses i en näsborre med hjälp av en annan indian. En helt annan form av snus är den som beredes av *Piptadenia peregrina*-frön. Vid en rundvandring i Museo Nacional i Bogotá, Colombia, den 19 september 1966 begagnade Wassén tillfället att för våra samlingar få prov på en komplett sådan fröställning från landets sydöstra del (66.29.1). Härav får man s.k. *yopo*-snus. För närmare data hänvisas till specialartikeln av H. Wassén i denna volym.

En direkt följd av intendent Wasséns uppvaktning i Lima blev det stenhuvud i den specifika Mezcala-stilen från Mexico som visas i fig. 3. Det har nämligen skänkts av ambassadören Claes Westring i Lima (66.40.1). Sten-

Fig. 1. 17 cm hög tobakspipa av trä med skaft av apben. Från shipibo, östra Peru. 66.27.1. — *Pipe from the Shipibo. Pipe stem of monkey bone.*

Fig. 2. Snusrör samt mortel av fruktskal och stöt. Grön tobak stötes till fint pulver. Längsta skänkeln på snusröret och mortelstöten är båda 33,5 cm långa. Morteln 15,5 cm hög. Culino-indianer, gränstrakterna mellan Peru och v. Brasilien. 66.28.1 och 2a—b. — *Snuffing tube, mortar and pestle for pounding green tobacco to be used as snuff. From the Culino Indians.*

Fig. 3. Ett 6.5 cm högt huvud av sten i Mezcala-stil, Guerrero, v. Mexico. 66.40.1. — *Stone head in the Mexican art style called Mezcala.*

föremålen i den starkt stiliserade mezcala-stilen i Guerrero, västra Mexico, har placerats arkeologiskt i ungklassisk tid (300–600 e. Kr.) och då detta var första föremålet från denna kultur till museets samlingar är det med särskilt stor glädje det mottagits från vår gamle vän i Lima.

Missionssjuksköterskan Vanja Jarnald, som är stationerad i Cochabamba i östra Bolivia, har gjort en ovanligt intressant samling från stammarna i höglandet och på låglandet. Föremålen kunde dessuton inköpas så lokalt som i Göteborg, något mycket ovanligt då det gäller etnografica från Sydamerika och dessutom från stammar som araona och ayoré i resp. departement La Paz och Santa Cruz de la Sierra. I samlingen (65.5.1–44) ingår även föremål från quichua och de numera halvciviliserade yuracare, de senare i dep. Cochabamba. Samlingen är givetvis ingalunda gjord direkt för ett museum men var mycket välkommen. Vi är beträffande de här nämnda låglandsstammarna inte ute i sista minuten utan i minutens sista sekunder. Även några med tanke på museets äldre föremål i Tiahuanaco-

Fig. 4. Cunaindiansk *mola*-textil med motivet fallskärmshoppare. Bredd 48 cm. 66.22.1. — *Cuna Indian 'mola' textile with two parachutists.*

Mizque-stil intressanta arkeologiska kärl huvudsakligen från Arani i dep. Cochabamba har vid samma tillfälle kunnat inköpas (66.6.1–12).

Det största förvärvet från Sydamerika under året är en samling från xikrin, en cayapó-stam, språkligt tillhörande gê. Xikrin bor vid Rio Itacaiunas, en biflod till nedre R. Tocantins i södra Pará, Brasilien, och samlingen (66.9.1–11) har gjorts hos dem år 1966 av forskningsresanden René Fuerst. Samlingen innehåller olika ting för indianernas dagliga liv och ej minst prydnadsföremål av olika slag. Då samlingen kompletterar vårt nu rika bestånd av samlingar från de olika gê-stammarna fyller den en given plats i totalbeståndet.

Ett ytterligare föremål, åter en *mola*-textil eller kvinnoskjorta från cunaindianerna i Panama avslutar årets inköp av etnografica från Amerika. Detta speciella exemplar (66.22.1) köpt av intendent Wassén i en turistbod i Panamá avbildas i fig. 4 för motivets skull. Det framgår klart att cunaindianerna följer med sin tid. Motivet är två fallskärmshoppare som svävar ned från skyn under det de gör honnör.

Fig. 5. Polykromt lerkärl från Coclé-kultur med befjädrade ormen som motiv. H. 14 cm. 66.48.1. — *In-sloping Early Polychrome pottery bowl. Coclé culture, Panama. Plumed serpent pattern. H. 14 cm.*

Parallellt med utforskandet av levande indiankulturer, väl snart en saga blott, pågår sökandet efter de utdöda kulturerna. På detta fält görs ofta mycket märkliga fynd. Man förvånas ständigt över dessa mängder av mer eller mindre konstnärligt utformad keramik som arkeologerna finner i Latinamerika. Indianerna har varit ytterst skickliga keramiker, om den saken råder inget tvivel. Ibland undrar jag dock om de arkeologer som gräver i dessa länder utelämnar de vardagliga föremålen och endast bevarar det de tycker är vackert. I detta sammanhang måste man då starkt betona att denna ensidiga estetiska synpunkt kan vara till skada för vetenskapen. Det är självklart att det praktfulla lyser bättre i museimontrarna och ger bättre priser, men man får icke glömma att även enkla och obetydliga föremål kan vara mer intressanta i ett visst sammanhang än en s.k. dyrgrip.

Parita-kulturen i Panama har redan nämnts. Vi har nu därifrån ett bra material och även andra fyndorter i landet kända för en utomordentligt vacker keramik har successivt kunnat kompletteras. Det är dock icke fråga om enbart polykroma kärl utan även ofta små och enkla. På så sätt

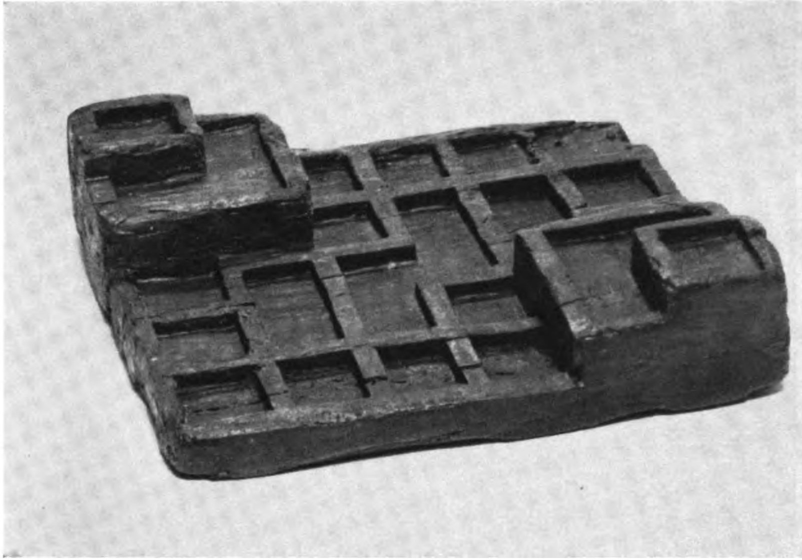

Fig. 6. Spelbräde av trä, 13,5 × 16,5 cm, arkeologiskt fynd från chimu-kultur från närheten av ruinerna i Chan Chan, n. Perus kust. 66.41.1. — *Wooden game board, base 13.5 cm. by 16.5 cm., 4 cm. high. Chimu culture, excavated near the ruins of Chan Chan, North coast of Peru.*

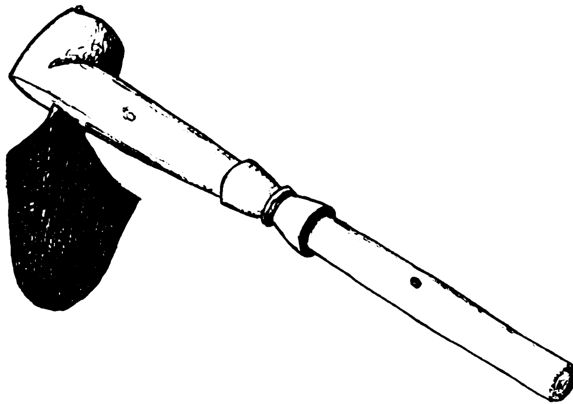

Fig. 7. Hacka från babwende, Nedre Kongo. Användes av kvinnan, jordbrukaren. Hon får den som fästmansgåva av mannen. Längd: 53 cm. 66.15.20. — *Hoe from the Babwende.*

får man en bättre bild av kulturerna. Det är variationen som gör dessa samlingar så värdefulla. Ibland får man överraskande resultat även av skärvmaterial. Den i fig. 5 visade lerskålen med »fjäderormar» och S-formiga element i dekoren (66.48.1) är ett exempel på tidig polykrom Coclé-stil och har kunnat hopsättas av skärvor. Lerkärlet utgör i restaurerat skick ett förnämt exempel på en typ av Coclé-keramik som ibland förekommer parvis i gravarna.

På den internationella marknaden kan stundom förvärv göras av guldföremål från indiankulturerna i Panama. Ett sådant är en guldgroda (66.24.1) gjuten i *à cire perdue*-teknik och ett gott exempel på indianernas skicklighet som guldsmeder i det gamla guldrika Veraguas. Guldet var icke alltid rent utan blandades med koppar till en legering som går under namnet *tumbaga*. Bland årets förvärv ingår två dylika figurer, en groda (66.23.1) och en liten mansfigur (66.23.2), den senare 44 mm hög och mest av koppar. Figuren bär en fjäderkrona e. d. på huvudet och de utsvängda händerna synes fatta om något. Som människofigur kan denna lilla enkla gjutprodukt få stå för mycket av det som ett etnografiskt museum sysslar med. Den har därför valts att pryda omslagets första sida i denna volym av årstryck.

Speldjävulen finns i en eller annan form hos alla människor och indianer har på intet sätt legat efter. I avbildningar har vi ibland fått skåda egendomliga spelbräden från Peru och äntligen har vi lyckats skaffa ett av trä (66.44.1) från chimu-kulturen i norra Peru ca 1300–1450 i vår tideräkning. Detta bräde som är ett arkeologiskt fynd från närheten av ruinerna av Chan-Chan, chimurikets huvudstad, uppspårades av museiintendent Wassén i New York under hemresan från Latinamerika och kunde sedan förvärvas. Det är en relativt liten sak $13{,}5 \times 16{,}5$ cm skuren i trä. Som framgår av bilden i fig. 6 är brädet indelat symmetriskt i ett antal rum och i de diagonalt motsatta hörnen finns en sorts »tvåvåningsbyggnader» troligen föreställande borgar eller befästningar. I litteraturen uppges att indianerna i Peru vid upptäcktstiden spelade på bräden med olikfärgade bönor som flyttades efter utslaget av tärningar. Tack vare det för fynd lämpliga ökenklimatet på Perus kust har brädet bevarats i gott skick. I vilket sammanhang man använt sig av dylika brädspel är oklart. Det behöver ej vara fråga om sällskapsspel utan det kan mycket väl ha varit fråga om något divinatoriskt syfte. Vårt berikande av de peruanska samlingarna med detta föremål är mycket glädjande och tacksamheten mot donatorn, generalkonsuln Hilding Svahn, vars medel möjliggjort detta liksom många andra av de betydande amerikanska förvärven, måste än en gång understrykas.

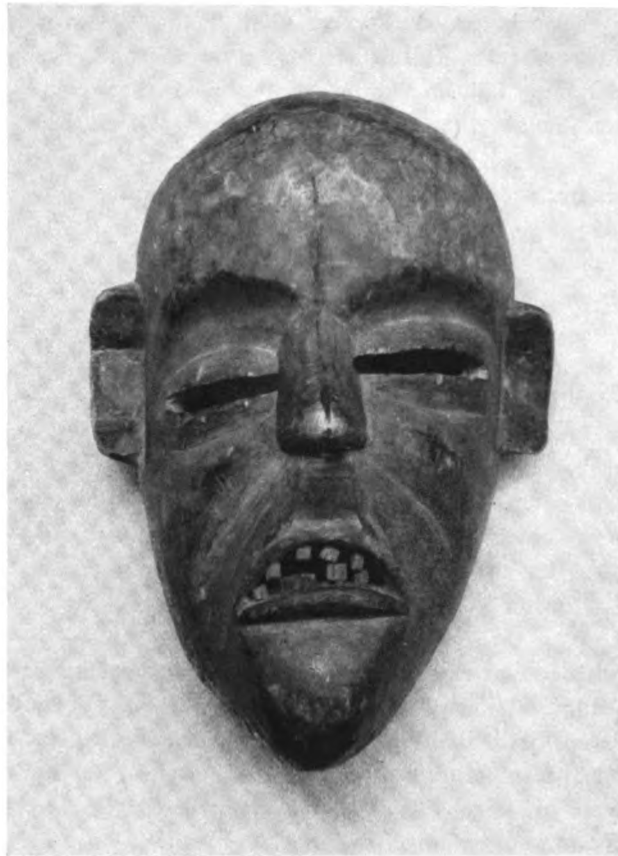

Fig. 8. Dansmask från mayombe, Nedre Kongo. Höjd: 33 cm. 66.15.30. — *Dance mask from the Mayombe.*

Afrika

Även de afrikanska nyförvärven är många: 198 stycken, av vilka 42 är gåvor. Prosten Knut Swensson, Göteborg, som verkat som missionär i Svenska Kyrkans tjänst bland zuluerna, har skänkt oss en samling etnografiska föremål från Zululand (66.20.1–39). Då våra samlingar från den betydelsefulla zulustammen är ganska fåtaliga är vi glada över detta utmärkta tillskott. Konstnären Erik Malmberg, museets tecknare, har förärat oss ett koger, en pil och en båge från Västafrika (66.10.1–3).

Den största afrikanska samlingen som inköpts under året, härrör från stammar i Kongo-Kinshasa. De är sakkunnigt insamlade av missionären Josef Lagergren, själv etnograf, under dennes tjänstgöring som pastor vid

Svenska Kongo-bataljonen. Samlingen är mycket väl dokumenterad. Stammarna den representerar är följande: bambona av bakongo-stammen, baladi, basundi, babwende, bayombe, bakuba, balunda-tjokwe, batetela, baluba-shankadi, basonge, bena lulwa, mpondo och flera andra (66.15.1–127, fig. 7–8).

Trots att många svenskar arbetar i Liberia har vi icke lyckats få några större samlingar därifrån. Lars Johnsson, en av de etnografistuderandena i Göteborg, har vistats där under kortare perioder och han har lyckats skaffa oss en del föremål, av vilka samtliga är av stort intresse tack vare de noggranna anteckningar som han gjort i samband med köpen. Ett av dessa föremål är en hängmatta av sällsynt typ. Liggsidan är gjord av bomullstyg och den undre sidan av sammansydda kalv- och leopardskinn i geometrisk mönstring. Den är från gbande-stammen och är sannolikt en statussymbol (66.2.1). En fullständig uppsättning spinnredskap tillsammans med färgdiapositiv av hela trådtillverkningen är en utmärkt demonstrationssak för ett museum. Samlingen härstammar från kissi (66.16.1–6). Från samma stam kommer en hel dansutrustning med dräkter och parafernalia (66.17.1–4 och 66.49.1–4). Den har tillhört det hemliga kvinnosällskapet *Bundu*. Västafrika vimlar av mer eller mindre hemliga sällskap och en del av dem är en sorts skolor avsedda för att införa barnen i stammens seder. Intressant är vidare en samling musikinstrument som Lars Johnsson erhöll i en pingstförsamling hos kissi. Församlingen hör till den svenska pingstmissionen och visar hur de inföddas egna musikinstrument kommer till användning i en nybildad kristen församling (66.31.1–4).

Bland de övriga inköpen märks en samling vapen från Kongo (66.18.1–5), en del andra smärre föremål från Nigeria (66.19.1–3), ett bälte från masajerna (66.30.1) samt en pall från bobo oule-stammen i Övre Volta (66.8.1). Dess översida är prydd med inristade, geometriska ornament och vid ena ändan finns ett utskott som har formen av ett stiliserat huvud.

Söderhavet och Australien

Textilingenjören Warwick-Steele-Neville, Auckland, Nya Zeeland har genom sin syster fru Elisabeth Krook i Göteborg skänkt oss en samling melanesiska vapen (66.33.1–16) samt en vacker tapa från Fiji-öarna (66.32.1).

Årets inköp är av mycket hög klass och särskilt gäller detta två samlingar från Sepik-området och angränsande delar av Nya Guinea (66.4.1–9 och 66.35.1–3). Ett av föremålen är en takhatt (66.4.2) från Sepik-området (fig. 9). Från samma trakter är en brynja eller pansar av flätad rotting till skydd för överkroppen mot pilar och spjut (66.4.1). Något sådant föremål från

Fig. 9. Takhatt av lergods. Höjd: 57 cm. Från Sepik-området, Nya Guinea. 66.4.2.
-- *Roof-apex cap. Pottery. From the Sepik River area, New Guinea.*

Fig. 10. S. k. vattentrumma. Hög träcylinder öppen i båda ändar. Föres upp och ner i vattnet. Från Sepik-området, Nya Guinea. Höjd: 150 cm. — *'Water drum' from the Sepik River area, New Guinea.*

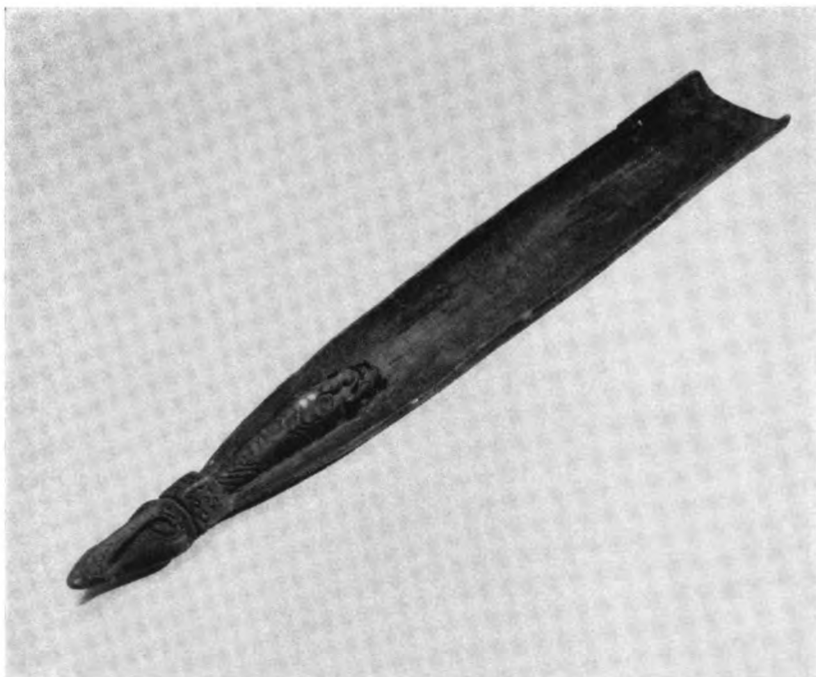

Fig. 11. Surfingbräda från Sepik-området, Nya Guinea. Längd: 138 cm. 66.4.9. — *Surfing-board from the Sepik River area, New Guinea.*

dessa områden har vi ej haft förut. Flätad rotting utgör ett gott skydd. I östra delen av Himalaya har man hjälmar av samma material. Dessa lär kunna motstå ett svärdshugg. De övriga föremålen är alla starkt skulpterade eller ornerade variationer av den berömda Sepik-stilen: en praktfull kalkdosa med spatel (66.4.3), en vattentrumma (66.4.5, fig. 10), en lång flöjt (66.4.4) och ett par träskålar. Vattentrumman är märklig, ett musikinstrument som är relativt sällsynt i museisamlingar. Trumman är öppen i båda ändar och lär ha förts upp och ner i vattnet. Vidare ingår i den först förvärvade samlingen en skårtrumma (66.4.6). Vi har länge saknat en skårtrumma från Sepik-området. Ett intressant föremål från samma område är en surfingbräda (66.4.9, fig. 11) vackert skulpterad i sitt famparti. I det senare köpet lyckades vi komma över en rikt snidad kanot och en ornerad, hög påle som ingått i ett hus. Båda dessa föremål (66.35.2–3) kommer från ön Manam utanför Ramu-flodens utlopp. Vid samma tillfälle förvärvade vi också en förnäm träskål. Sedan år tillbaka har vi systematiskt försökt göra våra samlingar från Nya Guinea någorlunda representativa.

Fig. 12. Träskulptur med pärlemorinläggningar. Har möjligen tjänstgjort som flöte. Salomon-öarna. Höjd: 30 cm. 66.12.1. — ***Wooden figure probably a float. From the Solomon Islands.***

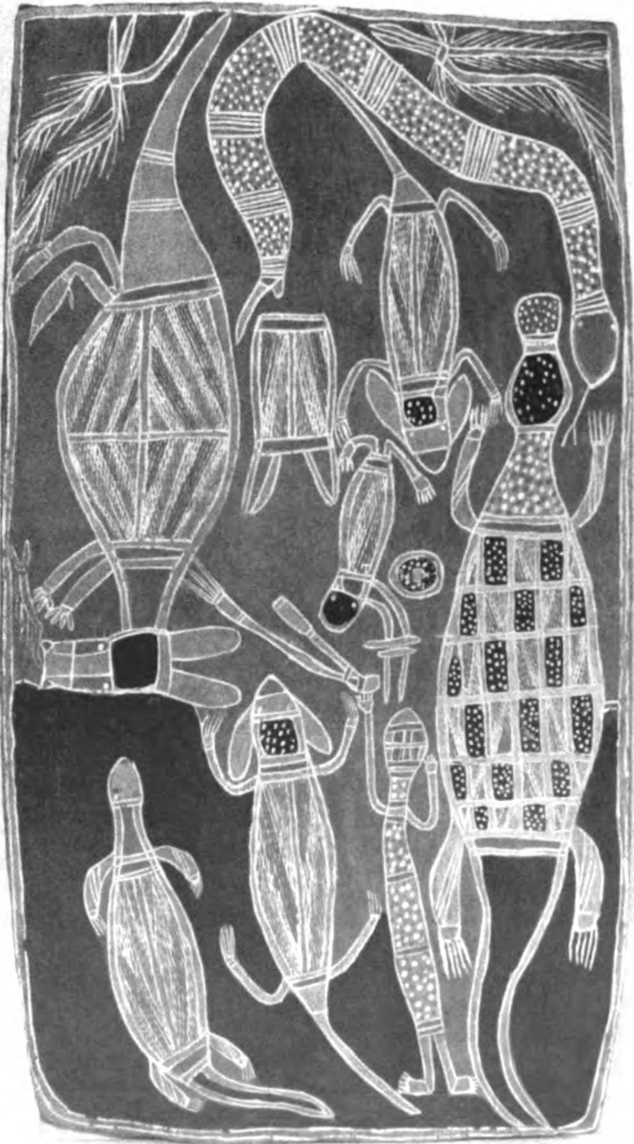

Fig. 13. Barkmålning från jinang-stammen, centrala Arnhem Land, Australien. Utförd av Bilingara. Målningen skildrar en myt där krokodilen Barou och ödlan Baltjiri figurerar och som berättar om eldens uppkomst. 52 cm × 97 cm. 66.36.1. — *Bark painting from the Jinang tribe, Central Arnhem Land.*

och vi är på god väg, men ännu ett stycke från målet. I ett framtida museum där vi får plats för dessa föremål från de ytterst märkliga kulturerna på Nya Guinea, kommer de senaste årens förvärv att bli speciellt publikdragande. Men vi måste, innan det är för sent, skaffa ännu fler goda, autentiska föremål för att kunna belysa åtminstone några kulturer på världens näst största ö. Årets nyförvärv är samtliga av god kvalitet.

Ytterligare några föremål från Sepik-området har tillkommit och därtill några andra saker från söderhavet: ett basttyg från Fiji, en liten skårtrumma från Cook-öarna och en timglasformad trumma från Siassi-öarna nära Nya Britannien (66.3.6).

Ett intressant föremål från Salomon-öarna har förvärvats i England. Det består av ett snidat huvud av trä som är svartmålat och försett med pärlemorinläggningar. Föremålet (fig. 12) är skuret i ett stycke och har nertill en ögla. Möjligen har det använts som flöte (66.12.1). Det har en intressant historia. Det har en gång tillhört den kände mayaforskaren A. P. Maudsley. Han har troligen förvärvat föremålet då han tjänstgjorde som kolonialtjänsteman på Fiji-öarna på 1870-talet.

Våren 1958 kunde vi på museet ha en utställning av australiska barkmålningar. De kom från South Australian Museum i Adelaide och hade insamlats av Charles P. Mountford. Utställningen av dessa barkmålningar från Arnhem Land väckte stor och berättigad uppmärksamhet och man kan ännu möta folk som talar om den. Tyvärr har det varit ytterst svårt för museerna utanför Australien att få köpa sådana målningar som utförs på innersidorna av barkstycken från eukalyptusträdet. Först i år har vi med Mr Mountfords hjälp lyckats skaffa en liten samling målningar (66.36. 1–5) som vi hoppas skall väcka stort intresse. Målningarna är helt autentiska och goda representanter för sin stil. Mr Mountford har sett till att noggranna anteckningar gjorts redan i fält över vad de föreställer. Målningarna skildrar myter och olika slags riter (fig. 13).

Asien

Kulturerna från denna kontinent är icke särskilt talrikt företrädda. Av nyförvärven är sju stycken gåvor. Direktör Lars Ungerth, Göteborg, har sålunda förärat oss en förnäm bronsstatyett som föreställer Gomateshwara, en viktig figur inom Jain-religionen. Denna har ju en gång vid sidan av buddhismen spelat stor roll i Indien och vi har förut aldrig ägt något som representerat denna intressanta lära (66.11.1). Troligen är den från Mysore, där det fortfarande finns Jain-dyrkare kvar.

Från Mr. E. Ohly har vi fått ett par japanska schabloner utskurna i papper (66.13.1–2). De användes vid mönstring av tyger genom reservförfa-

Fig. 14. Trärelief från Indien. En ormtjusare. Höjd: 32 cm. 66.34.3. — *Wooden block decorated in relief. A snake-charmer. From India.*

rande. Från fröken Elsa Ouchterlonys dödsbo har vi fått en vardagsdräkt från Kina samt ett par skor (66.14.1–4).

Bland inköpen märks också kinesiska plagg, men dessa (66.7.1–6) är ceremonialdräkter av utsökt broderat siden.

Det märkligaste inköpet som gjorts för den asiatiska avdelningen under året är en samling indiska träskulpturer (66.34.1–9). De flesta är detaljer från tempel eller andra byggnader och motiven föreställer olika väsen och gudar från den indiska mytologin, solguden Suriya körande veckans sju

Fig. 15. Trärelief från Indien. En födelsescen. Höjd: 40 cm. 66.34.6. — *Wooden block decorated in relief. Childbirth. From India.*

hästar, etc. Det hela fordrar ett långvarigt och ingående studium. Indiska sten- och bronsskulpturer är relativt väl representerade på vissa museer i Europa. Det är däremot sällsynt att få se sådana i trä. Detta är i och för sig lätt begripligt då trä icke håller sig så särdeles länge i ett tropiskt klimat. Vi anser därför att dessa träskulpturer är ett fynd och de kompletterar i hög grad våra ytterst magra indiska samlingar (fig. 14–15).

Bland övriga köp märks en förnäm javansk mask av målat trä (66.3.3). Det är en sådan mask som användes i *wayang topeng*-spelen, ett slags teater där masker används. Den representerar Pandju Semorobangun, som ofta förekommer i detta skådespel.

De klassiska arabiska sheik-dolkarna börjar nu försvinna. Vi har emellertid lyckats rädda en, som dock ej är fullständig. Endast slidan är autentisk och består av ett fint silversmide (66.1.1).

Bibliotek, arkiv och kataloger

Referensbiblioteket

Ökningen under 1966 utgöres av nris 17170–17662, d.v.s. 423 böcker och särtryck. Härav kommer 197 exemplar från bytesförbindelserna samt 164 genom köp och ytterligare 29 köp betalda av generalkonsuln H. Svahn. Genom gåvor har 100 exemplar antecknats, genom eget tryck ett arbete och genom fotostatkopiering två. Som givare har bl.a. antecknats konsuln C. Å. Blidberg (2), prof. Douglas Fraser (2), prof. Juan Comas (1), generalkonsuln Hilding Svahn (1), dr Åke Wedin (3), museichefen (2) och H. Wassén (55).

Bildarkivet

Detta arkiv ökades under 1966 med bildark 15718–15856=139. Ökningen har huvudsakligen tillkommit genom fotografering vid museet. Under H. Wasséns resa i Sydamerika hösten 1966 har dock för medel skänkta av generalkonsuln Svahn en serie färgbilder med motiv från brasilianska indianer kunnat inköpas samt senare för samma medel en del bildmaterial i New York. *Negativen* har under 1966 ökats med nris 9828–9957= 129.

Kartarkivet

Under 1966 har en ökning skett med två gåvor. Nr 292, en arkeologisk karta över Bolivia, har skänkts av missionssjuksköterskan Vanja Jarnald i Cochabamba och kapten Kit S. Kapp har skänkt en karta över ankarplat-

ser i Golfo de Urabá mellan Colombia och Panama (nr 293). Arkivets slutnummer detta år är alltså 293.

Skioptikonarkivet

Ökningen under 1966 är 34 diabilder (nris 2396–2429) samtliga köp för av Hilding Svahn skänkta medel under H. Wasséns besök i Brasilien.

Diskoteket

Detta har under året ökats med skivnumren 401–418, d.v.s. 17 skivor. Härav har 16 förvärvats genom köp och en grammofonskiva med maorimusik skänkts av kontorschefen Nils Stenborg, Göteborg.

Pressklipparkivet

Detta har under 1966 utom sedvanlig ökning från vissa intresserade utlandssvenskar tillförts ett visst material från intendent H. Wasséns resa i Latinamerika.

Museal verksamhet

Bland dem som i allra högsta grad bidragit till Etnografiska Museets verksamhet och som hjälpt till att skaffa oss samlingar är missionärerna. Denna företeelse tycks vara något speciellt för Sverige. På något sätt torde den sammanhänga med den missionsutställning framlidne chefen för detta museum Erland Nordenskiöld gjorde i Stockholm. Han gav stimulans åt missionärerna och lärde dem konsten att observera och samla. De flesta missionärer har — vilket är ganska självklart — varit tvungna att sätta sig in i den stams språk, bland vilken de verkar. Många har därför intresserat sig för språkstudier, givit ut lexika, texter och sådant material. Men att vid sidan av detta även undersöka hela samhällslivet, att insamla alla sorts data från en kultur, ja det var detta Erland Nordenskiöld instruerade dem i. Detta har fått till följd en starkt vetenskaplig inriktning hos många, och det är numera åtskilliga missionärer som studerat etnografi och vid sidan av sin egentliga verksamhet sysslat med etnografisk forskning. Åtskilliga publikationer har sedan den tiden sett dagen med missionärer som författare. Alltjämt fortsätter denna forskning i hög grad. Man skulle här kunna rada upp en lång lista av namn och märkliga insatser, men den saken får kanske anstå till någon särskild publikation.

En av de mera märkliga samlarna har varit missionär J. Hammar i Värnamo som under åren 1903–1916 vistades i Nedre Kongo. Hans anteckningar och dokumentation har varit mönstergill. Han är den typiske observatören och dessutom en alldeles storslagen fotograf. Hans fotografi-

samlingar är ytterligt värdefulla, i synnerhet som han hela tiden fört mycket noggranna anteckningar om allt han avbildat. Detsamma gäller hans samlingar. Redan tidigt började han samla för Statens Etnografiska Museum och vårt museum, men en hel del äger han själv. Det var en stor glädje att få låna dessa ting till museet för grundlig genomgång och för utställning. Det räckte med detta exempel på en missionär som etnograf för en hel utställning och framför allt var vi synnerligen glada att J. Hammar själv kunde närvara vid öppnandet, trots sin höga ålder — 93 år. Utställningen öppnades den 28 september och har sedan varit utställd under hela året. Den har väckt enormt intresse, mer än vi hade vågat hoppas på. Ständigt och jämt har den demonstrerats för skolklasser och andra som intresserat sig för Afrika.

Under tiden har Josef Lagergren, missionär och etnografistuderande och specialist på dessa delar av Kongo katalogiserat samlingen och infört kopior och andra dokument i museets arkiv. Det blir ett värdigt monument över en av våra missionärer.

Samtidigt har ytterligare en utställning gått av stapeln, även den med utgångspunkt från en missionär, fil. lic. John Hilberth i Askersund. Han har under flera år vistats i Centralafrikanska Republiken och främst då hos gbaya-stammen, om vilken han också skrivit en avhandling. De samlingar han gjort har han välvilligt överlåtit till vårt museum. Att dessa är noggrant åtföljda av alla viktiga uppgifter säger sig självt.

Utställningen har begränsats enbart till gbaya-folket för att visa ett exempel på en afrikansk traditionell kultur. Den är närmast ett experiment i den moderna integrerade undervisningen i grundskolan och till en början skall lärarna själva lära sig använda materialet för olika ämnen som berör U-landsproblem. Senare skall skolungdom från hela Örebro län och eventuellt även andra områden få den demonstrerad från olika synpunkter. För utställningen har Askersunds skolstyrelse låtit inreda en särskild museilokal i den nybyggda Sjöängsskolan i Askersund. Skolfolket har mött upp med stort intresse. Under två år kommer utställningen att pågå och vi är säkra på att experimentet kommer att falla väl ut.

För både utställningen »Missionären som etnograf» och utställningen i Askersund svarade museiintendenten Larsson. Upprinnelsen till utställningen av missonär Hammars samlingar var intendent Larssons arbete med dokumentering av äldre samlingar i museet hösten 1964 då kontakt togs med missionär Hammar.

Fönsterskyltningen »Mata med data» från 1965 fortsatte in i februari, då den ersattes med en skyltning visande genomslagstungans användning i europeiska musikinstrument och hade titeln »Från Kina till Europa».

Det mystiska ordet genomslagstunga är inget annat än en sådan lamell eller dragspelsstämma som finns t.ex. i munspel och orgelharmonium. I motsats till klarinett som har en »påslagstunga» och oboe-gruppen som har två, går genomslagstungan igenom ventilhålet och åstadkommer luftvibrationer, d.v.s. ljud genom att den svänger fram och tillbaka. Detta invecklade sätt kanske spelar mindre roll, huvudsaken är att visa hur denna idé valsat runt i världen. Ursprungligen kom den från Östasien där den gjordes i bambu. Bambutungan »översattes» till mässing och därmed fick man en fin »dragspelsstämma». I Östasien användes den på ett flertal traditionella musikinstrument. När den kom in i Ryssland och senare i Västeuropa omvandlades den helt, till munspel, till orgelharmonium och till dragspel. Från Europa har dessa nya instrument spritt sig över hela världen. Dragspelet har blivit en musikalisk symbol för arbetarrörelsen och användes numera även i kinesiska orkestrar. Munspelet är i högsta grad på modet inom popmusiken och kanske kan då orgelharmoniet ställas som dess motsats. En gång i tiden var det en statussymbol på svenska landsbygden. Till slut har dessa instrument vandrat tillbaka till Asien och i det nutida Indien användes en sorts dragspelsliknande instrument hos de bättre situerade familjerna, vars döttrar anses böra kunna traktera detta helt oindiska instrument.

Den andra skyltningen under året hette »Byvärdinnor» och visade en institution som spelar stor roll på sina håll i Polynesien. Byjungfrun, som hon också kallas, hade en central plats i byns ceremoniella liv i Samoa, där hon var dotter till hövdingens syster. Det var hon som svarade för bygästernas trevnad och deltog i hövdingens ceremonier. Hon beredde kava och fick vid de ceremoniella varuutbytena mottaga särskilda gåvor. På sätt och vis var hon byns medelpunkt och dess första dam. Bland de utställda föremålen visades bl.a. en huvuddekoration och en kavaskål från Samoa.

Museichefen har under året tillsammans med W A A B White Arkitektkontor AB arbetat på planerna för det nya museet. I december detta år kunde ett lokalprogram i publicerat skick läggas fram. De arkitekter som haft hand om denna utredning är Bruno Alm och Håkan Ridal. Vi får hoppas att lokalprogrammet kommer att diskuteras ytterligare och att snart en arkitekttävling skall kunna anordnas. Tyvärr väntar ännu tomtfrågan på sin lösning.

I samband med planeringen för den nya museibyggnaden fick vi besök av Dr. A. E. Parr från American Museum of Natural History, New York. Dr. Parr har specialiserat sig på museibyggnader och publicerat åtskilliga skrifter i detta ämne. Det var därför mycket intressant att få ta del av hans erfarenhet och synpunkter.

I samband med planeringen påbörjades ett experiment med en grupp ur Konstindustriella skolans avdelning för inredningsarkitektur. Den uppgift de fick att lösa var att ge ett idéförslag till den samiska avdelningen i ett nytt museum. Ledaren för detta samarbete har varit arkitekt Sten Henriksson. Arbetet har pågått hela höstterminen och beräknas vara klart våren 1967.

Som vanligt har åtskilliga demonstrationer ägt rum under året. En särskild kurs hade anordnats för lärare där museets tjänstemän tjänstgjorde som museilärare.

Under året har en tjänst som museilektor tillsatts. Den skall delas mellan Etnografiska och Arkeologiska museerna. Till lektor utsågs fil. lic. Rolf Kjellström, Uppsala. Han började sitt arbete under höstterminen och hans uppgift är att samarbeta med skolstyrelsen.

Vi har även fått en informationschef avsedd för Göteborgs museer. Till platsen utsågs den kände göteborgsjournalisten Sven Schånberg.

Övrig verksamhet och personalia

Den 12–19 april deltog museichefen i London i ett av permanenta rådet för *International Union of Anthropological and Ethnological Sciences* där ordnat möte. På inbjudan höll han ett föredrag om de etnografiska museerna nu och i framtiden, vilket samtidigt tjänade som diskussionsinledning. Den 4–8 juli deltog han i Rom i en kongress kallad »*1966 Journées Internationales d'Etudes sur les Méthodes de Calcul dans les Sciences de l'Homme.*» Det var ett symposium vilket behandlade matematiska metoder för etnografi och arkeologi, sociologi och socialpsykologi. Det var det första i sitt slag och var mycket stimulerande med tanke på framtida utsikter.

Med avgörande ekonomiskt stöd av Wenner-Grenska Samfundet och tillskott från Mannheimerska fonden i Göteborg samt ett bidrag från museet från av generalkonsul Hilding Svahn skänkta medel kunde museiintendent S. Henry Wassén den 29 augusti flyga till Sydamerika för att som museets representant deltaga i 37:de Internationella Amerikanistkongressen i Buenos Aires och Mar del Plata, men dessutom för att på olika sätt verka för museet och utföra direkta studier. Resan gick först till Rio de Janeiro, där goda kontakter nåddes med officiella museikretsar ej minst genom den gästfrihet som visades av ambassadören Gusta Bonde och hans maka. En viss genomgång av samlingsmaterial i *Museu Nacional* och *Museu do Indio* kunde ske, och diskussion om event. utbyte av samlingar upptogs med resp. museichefer.

Amerikanistkongressen i Argentina pågick den 3–10 september, varunder Wassén höll ett föredrag rubricerat »*Four Swedish Anthropologists in Argentina in the First Decades of the 20th Century.*» Det gällde de svenska forskarna Eric Boman, Erland Nordenskiöld, Eric von Rosen och Stig Rydén samt deras arbete i landet.

Efter Argentina följde Chile med en kort vistelse i Santiago den 11–14 september för överläggningar med chefen för *Museo Nacional de Historia Natural* och studium av arkeologiskt material gällande bruket av vissa till sammansättningen ännu okända snuser. Då kontakterna med en chilensk forskare lett till att sådant pulver kunnat anskaffas för sakkunnig analys i Sverige var vistelsen i Chile värd en mässa. Som förut meddelats ledde kontaktbesöket i Lima den 14–17 september till bl.a. samlingsmaterial från nya och gamla vänner till museet och samma blev förhållandet på övriga orter som under den starkt begränsade restiden kunde besökas, nämligen Bogotá, Panama och slutligen New York, varifrån återkomsten till museet skedde den 30 september, då Wassén återinträdde i hemmatjänsten.

Museiintendenten Karl Erik Larsson har under 1966 för eget vetenskapligt arbete varit tjänstledig t.o.m. den 31 maj (som fortsättning på ledigheten under 1965) samt även under tiden 21 oktober–31 december. Som vikarie för honom förordnades först mag. scient. Andreas Fridolin Weis Bentzon från Köpenhamn som tjänstgjorde under perioden 13 januari–31 mars. Vikariatet fortsattes sedan av mag. stud. Poul Mørk, även han från Köpenhamn, med tjänstgöring under tiden 7 juli–6 september 1966.

Den i Estland födde f. domaren Otto Puusta, som sedan 27 juni 1945 tjänstgjort som tecknare vid vårt museum lämnade av åldersskäl sin tjänst den 30 juni. Under alla dessa år har han som anvisad av Arbetsmarknadsstyrelsen gjort museet alldeles enastående tjänster. Han har icke enbart varit en utomordentlig tecknare för den långa serie av årstryck och andra publikationer som utkommit under hans tid utan han har hela tiden kontinuerligt för olika arkivsyften tecknat en stor del av föremålsbeståndet. Som gammal tränad grafiker och ex libris-konstnär hade han sinne för det väsentliga i de föremål han tecknade. Hans arbetsförmåga och hans levande intresse för föremålen var utan överord något enastående. Museets förhoppning är att han under den kommande tiden får tillfällen att odla sina konstnärliga intressen. Några övriga ändringar i den av AMS anvisade personalen har icke skett. Ej heller har några ändringar förekommit betr. museets ordinarie tekniska personal.

Fru Inger Andersson har från 1 juli 1966 befordrats till kammarskrivare vid museet.

Under 1966 har speciella studiebesök vid museet avlagts av bl.a. följande personer:

Miss Helen C. Adamson, Glasgow; Dr Theodor Binder, Pucallpa, Peru; Hr Werner Forman, Prag; Dr Douglas Fraser, New York; M. Andrej Kanwiscer, Lodz; Dr Simon Kooijman, Leiden; Dr och fru S. A. Koskinen, Helsingfors; Cand. phil. F. W. Kramer, Neckargemünd; Mr Peter Kunstadter, Seattle, Wash.; Dr T. Lundbaek, Köpenhamn; Mr Jeremy P. S. Montagu, London; Fil. kand. Pekka Niemälä, Stockholm; Dr A. E. Parr, New York; Prof. C. A. Schmitz, Frankfurt a. M.; Dr D. J. Tugby, Brisbane; M. Daniel Tworek, Warschawa; Mlle Anna Wojciechowska, Poznan.

Till bibliografien för 1966 har följande uppgifter lämnats:

LARSSON, KARL ERIK: Rec. av S. Kooijman: »Ornamented Bark-Cloth in Indonesia». Rec. tryckt i American Anthropologist, vol. 68:5, s. 1269–1271. Menasha, Wisc. 1966.

WASSÉN, S. HENRY: *Some Words on the Cuna Indians and especially their »Mola»-Garments.* Revista do Museu Paulista, n. s., vol. XV, 1964, p. 229–339, 10 planscher. S. Paulo 1966.

— — *On Some Details in the Cultural Relationships between the Indians of Northwestern South America and Southern Central America.* XXXVI Congreso Internacional de Americanistas, vol. 3, s. 165–176. Sevilla 1966.

— — *Sydamerikanska snusdroger.* Nytt och Nyttigt, en medicinsk tidskrift utgiven av Hässle, nr 1, 1966, 9 s. Göteborg 1966.

— Samma arbete har utgivits i Medicinhistorisk Årsbok, Stockholm 1966.

— — Rec. på engelska av arb. »Waika. Die kulturgeschichtliche Stellung der Waika-Indianer des oberen Orinoco im Rahmen der Völkerkunde Südamerikas» (förf. Otto Zerries, München 1964). Ethnos 1965, s. 169–170. Lund 1966.

— — Följande kulturartiklar publicerade i Göteborgs-Posten: *Norra Perus ökenriken* (27.1.1966); *Nordamerikas indiankonst* (14.4.1966); *En kulturell stridsfråga* (25.4.1966); *Det som blev Colombia* (28.6.1966); *Läkekonst i lera — med frågetecken* (14.7.1966); *Sydamerikansk flygresa* (28.10.1966).

KARL GUSTAV IZIKOWITZ

OM NÅGRA INDIANSKA DROGER OCH SPECIELLT OM SNUS SAMT TILLBEHÖR

AV S. HENRY WASSÉN

I.

Den 27 oktober 1966 höll Medicinhistoriska föreningen i Göteborg under ordförandeskap av med. dr Eric Salingre ett sammanträde på Göteborgs Etnografiska Museum, varvid förf. behandlade den etnografiska och arkeologiska delen av ett föredrag rubricerat »Psykotomimetika med sydamerikanskt urspung» och professor Bo Holmstedt vid Karolinska Institutets institution för toxikologi svarade för det kemiska och övrig relevant jämförande fackanalys av vårt utgångsmaterial. En del av de under mitt avsnitt av föredraget nämnda uppgifterna hade behandlats i det i vol. 28 av tidskriften Etnologiska Studier i slutet av 1965 utgivna arbetet »*The Use of Some Specific Kinds of South American Indian Snuff and Related Paraphernalia*». En annan del av innehållet skulle komma att användas för ett föredrag vid symposiet »*Ethnopharmacologic Search for Psycho-Active Drugs*» i Medical Center i San Francisco i slutet av januari 1967 under titeln »*Anthropological Survey of the Use of South American Snuffs*. Jag tillåter mig nu (i maj 1967) att för denna flerårsvolym av Etnografiska Museets Årstryck göra några utdrag ur föredraget från oktober 1966 samtidigt som jag får tillfälle att i korthet kommentera en del senare uppgifter och ett specifikt bildmaterial.

II.

Hos chocóindianerna i Colombia samlade jag redan 1934 vissa uppgifter, som tydligt visade, att de kände till effekten av en *Datura*, alltså en *Solonaceae* med dess alkaloida substans. Jag antog och publicerade, att det kunde vara fråga om *Datura sanguinea*, men den colombianske forskaren Nestor Uscategui har 1959 ansett det troligt, att det gäller *Datura suaveolens*. År 1955 publicerade etnobotanisten Richard Evans Schultes vid Harvard-universitetets botaniska museum uppgifterna om att sibundoyindianerna i södra Colombia utom flera andra *Datura*-arter känner till *Solonaceae*-växten *Methysticodendron Amesianum* som »borrachero» av spanska ordet *borracho* för »drucken». Då han beskrev och namngav denna växt påpekade han, att det är medicinmännen som använder den och planterar

den vid sina hus. Bladen tjänar till en dekokt som drickes för att vederbörande skall få divinatoriska gåvor, men växten uppgives även ha ett visst medicinskt bruk. Termen för den är på det språk som talas av kamsá-indianerna i området med det ovannämnda spanska tillägget »*mits-kway* borrachero», d.v.s. »jaguarens berusningsmedel». Detta är en kort men viktig notis, enär vi över stora delar av Sydamerika i gammalt material av föremål använda vid bruket av speciella droger just träffar på avbildningar av jaguaren. Detta djur har som stort och mäktigt alltid haft stor betydelse i den indianska föreställningsvärlden, vartill jag senare i denna artikel får tillfälle återkomma.

Direkt över till ett psykotomimetiskt medel kom jag 1937 genom att den mexikanske forskaren Blas Pablo Reko sände mig frön av vad som då kallades *Ipomaea sidaefolia*, numera *Rivea corymbosa*, den senare bestämningen dock egentligen redan från 1897 genom Dr Manuel Urbina i hans katalog över mexikanska växter publicerad i México. *Rivea corymbosa*, som tillhör familjen *Convolvulaceae*, är den enda av sitt släkte som är känd som ursprunglig i Nya världen. Frön planterades i en kruka i mitt arbetsrum på museet, och vi fick se en mycket vacker planta komma upp, som även blommade med vita vackra blommor och kunde hållas vid liv en lång tid. För mig hade den sitt intresse genom att de mexikanska indianerna sedan gammalt kände den som undermedlet *piule* eller på aztekiska *ololiuqui*, som enligt Sahagún gav talförhet och syner och som av Filip II:s läkare Francisco Hernández, som 1570 kom till México, rekommenderas som sexualstimulans och även som botemedel mot flatulens. Större delen av den erhållna kvantiteten små frön av ljusbrun färg gick som vanligt till professor Santesson vid Karolinska Institutet, det var i februari 1937. Han fick fram vissa preliminära resultat, men kunde på grund av den relativt ringa mängden material och med dåtida metodik ej göra så mycket åt drogen, ehuru resultaten publicerades i Etnologiska Studier 4, 1937.

År 1939 hade den för oss käre och alltid av infödingsfolkens drogmaterial intresserade farmakologen C. G. Santesson gått ur tiden vid 77 års ålder, och han fick därför ej uppleva Dr Schultes glänsande sammanställning »*A Contribution to our Knowledge of Rivea Corymbosa, The Narcotic Ololiuqui of the Aztecs*» publicerad i Cambridge, Mass. 1941. Det blev först långt senare som den kände syntetisören av LSD, Dr Albert Hofmann vid Sandoz i Basel, kom att kartlägga även *Rivea corymbosa*. Han började faktiskt sina studier av fröna på en ringa restmängd som blivit kvar från Santessons försök 1937. I samband med ett föredrag inför Kemistsamfundet i Göteborg i april 1960 kunde han på museet få ytterligare material av det ursprungliga från 1937 i Rekos sändning, men lagringstiden hade

varit för lång. Det blev färskt material samlat i Oaxaca av svampexperten och en av återupptäckarna av *teonanacatl*-svampbruket i México, bankiren Gordon Wasson, som gav Hofmann tillfälle att i *ololiuqui* syntetisera alkaloider med hallucinogena egenskaper. »Gudakötts»-svampen *teonanacatl* i México ledde till Hofmanns upptäckt av psilocybin och psilocin som de aktiva substanserna.

Min brevkontakt med Blas Pablo Reko i México, ty vi möttes aldrig, ledde även till att professor Santesson i december 1937 direkt av Reko fick frön av en lian *Rynchosiae phaseoloides*, en *Leguminosae* av underfamiljen *Papilionatae*. Även denna växt och dess frön gick i Oaxaca i México under namnet *piule*, fröna ansågs giftiga och sades framkalla mentala störningar. De små svarta och röda fröna undersöktes av Santesson och gav, enligt de i Etnologiska Studier 6, 1938, publicerade resultaten, både alkaloida och glukocida reaktioner. Toxiciteten var ringa och Santesson fick vid grodförsök endast fram en form av halvnarkos. Om några ytterligare undersökningar av sådant material förekommit är mig obekant.

III.

Efter professor C. G. Santessons död hade Göteborgs etnografiska museum ej på lång tid verklig kontakt med någon farmakolog av facket villig att ta sig an våra etnografiska bidrag till drogforskningen på sydamerikanskt material. Detta var ett svårt läge, och det var därför med stor glädje som nuvarande professorn i toxikologi vid Karolinska Institutet, med. dr Bo Holmstedt, hälsades, då han i början av 1960-talet sökte kontakt. Det är särskilt tack vare denne nu gode vän och specialforskare, som den nödiga stimulansen erhållits att gå vidare med vissa sammanställningar av etnografiskt och arkeologiskt material gällande psykofarmaka i Sydamerikas indianvärld av t.ex. typen snusämnen som *paricá, epéna* o.d. Professor Holmstedt har därvid kommit att direkt fortsätta Karolinska Institutets traditioner med oss vid Göteborgs Etnografiska Museum.

Utan att de dåtida européerna väl egentligen begrep mycket av det de var ögonvittnen till under conquistan i Amerika, har vi faktiskt genom dem viktiga beskrivningar över bruket av fantastika redan från början i Västindien. Colombus iakttog på Haiti bruket av ett snusämne *cohoba*, ehuru han ej nämner pulvret vid namn och vi endast har hans framställning i troligen förkortad form och indirekt genom krönikören Las Casas och sonen Ferdinand Columbus. Storamiralen hade observerat att indianerna förvarade träfigurer kallade *cemi* i särskilda hyddor. Detta beskrives på följande sätt: »I detta hus har de ett vackert arbetat bord runt som en

träskiva för pulver, vilket av dem lägges på huvudena av dessa *cemi* vid utförandet av en viss ceremoni; de snusar därefter upp detta pulver med ett rör som har två grenar, vilka placeras i näsborrarna. Ingen av vårt folk förstår något av vad de då säger. De förlorar genom pulvret medvetandet och beter sig som druckna.» Columbus hänvisar sedan till en munk Ramon Pane, som lärt sig indianspråket. Det var en katalansk man som var med på Columbus' andra resa 1493 och kvarlämnades av Storamiralen bland indianer på ön Española eller Haiti. Han kom att skriva en på grund av bristen på papper mycket kort men oerhört viktig skildring, som vi känner i en italiensk översättning i Ferd. Columbus' *Historie*. I skildringen namnges snuspulver som *cogioba* och som *cohoba*. Hos andra tidiga författare ges andra liknande former. Troligen är det fråga om ett ord avseende ett pulver berett av frön från *Piptadenia peregrina*. Uppgifterna om det förvirrade talet under drogeffekten är intressanta. Krönikören och indianaposteln Las Casas skriver »att de talade såsom rotvälska, eller såsom tyskar, förvirrat, jag vet ej om vad eller med vilka ord.» Ordet *cohoba* uttalades enligt honom med mellersta stavelsen lång. Verkan av pulvret beskrives som kraftig. De snusande förlorade minnet för läget i rummet, de tyckte sig gå upp- och nedvända. Då drogeffekten avtog »blev de lösa i armar och händer och huvudet föll ned.»

Redan flera författare har tidigare än amerikanen Safford 1916 påpekat att *cohoba* skulle syfta på pulver av *Piptadenia peregrina*, en *Leguminosae* vars frön males och som visat sig innehålla dimetyltryptamin och den serotoninliknande substansen bufotenin. Drogen är under namn som *paricá*, *yopo*, *niopo* och andra benämningar känd hos flera sydamerikanska fastlandsstammar. Västindienexperten Sven Lovén i Göteborg vände sig dock på sin tid med skärpa, ehuru dock tydligen felaktigt, mot identifieringen av *cohoba* med *Piptadenia* och ansåg det vara fråga om tobakssnus. Han åberopade krönikören Oviedos ord att pulvret erhölls från en ört som odlades, vilket skulle peka på tobak. På samma sätt sätter han Las Casas ord om färgen på det malda pulvret »kanel- eller hennafärgat, slutligen lejongult» i blickpunkten och menar detta syfta på tobak som genom inblandning av salt och kalk blivit ljusare. Piptadeniasubstansen skulle enligt Lovén ge en grå produkt, men han tycks här ta fel på färgen, och man kan också tvista om vad som menats med källskrifternas *yerbas*. Det kan anföras att fackbotanisten Siri von Reis Altschul, som döpt om *Piptadenia peregrina* till *Anadenanthera peregrina*, var. *peregrina*, funnit att dess förekomst i Västindien just tyder på odling av indianerna, som sålunda bekvämt löste problemet att få råmaterialet till snus utan att behöva importera från fastlandet eller över kedjan av öar från Trinidad.

Dessa indianer hade utan tvekan kännedomen om fröna från fastlandet, varifrån de själva en gång kommit. Ordet för upptäcktstidens västindiska snus, *cohoba*, har i den aspirerade formen *cojoba* upptecknats som använt på fastlandet i Venezuela ännu i vår tid och då som beteckning för just *Piptadenia peregrina*, eller enligt nya nomenklaturen *Anandenanthera peregrina* var. *peregrina*. Det finns också starka skäl som talar för att ordet *khoba* använt av mestisbefolkningen i Puna de Atacama och Puna de Jujuy (d.v.s. i området för den forna Atacameño-kulturen i nordvästra Argentina) är identiskt med det i norr använda *cohoba*. Det brukas om en aromatisk växt som brännes vid s.k. *señaladas*, varvid man offrar lamadjur, alkohol o.d. åt Pachamama, den gamla guden för den agrikulturella årscykeln. I detta fall skulle ordet ha kommit långt söderut med ett gammalt skikt av arawakinfluens via Amazonas och sub-andinska området, något som har starka kulturella skäl för sig. Att termen längst i söder nu avser en komposit, nämligen *Lepidophyllum quadrangulare*, är sekundärt.

En intressant fastlandsparallell till de västindiska snusborden (skivorna på speciella figurer) kan man finna hos stammar i västra Brasilien, t.ex. tupari. Dessa indianer använder vid det ceremoniella inhalerandet av ett pulver en på lösa ben liggande bordskiva på vilken snusrören, pulvret, borste o.d. tillbehör placeras. De snusande sitter vid bordet, som efter ceremonien förlorar sin roll och undanställes utan att tillmätas särskild betydelse. För en eventuell reminiscens av »snusbord» på annat håll i Brasilien hänvisas till texten för fig. 39.

I de tidigaste källskrifterna från Västindien observeras direkta omnämnanden av tillbehör för snusbruket i form av såväl bräden att breda ut pulvret på som snusrör att inhalera med. I beskrivningarna av snusrör märks särskilt det av den Y-formade typ, som vi så väl känner från Sydamerikas fastland.

Ehuru icke använt som snuspulver hos indianerna i Sydamerika skulle jag som hastigast bland av dem brukade psykotomimetika vilja nämna en dryck med ett ord kallad *ayahuasca* med andra termer *caapi*, *yaje* m.m. Den erhålles av *Malphigiaceae*-släktet *Banisteriopsis*, bl.a. *B. caapi*.

Ayahuasca växer som en lian och quichua-namnet betyder »dödslianen» eller »de dödas lian». *Caapi* är ett tupi-guarani-ord och betyder enligt Spruce »thin leaf». *Yajé* är av okänd mening men troligen ett tukano-ord, som användes i delar av nordvästra Sydamerika för drycken och växten denna fås av. Som förste namngivare och rapportör av växten nämnes den engelske botanisten Richard Spruce som 1851 fann bruket av den hos tukano-indianer vid R. Uaupés, där den i området kallades *caapi*. En peruansk läkare vid namn Oscar Rios publicerade emellertid 1962 en artikel om *aya-*

huasca och påstår däri, men utan att ge litteraturhänvisning, att en beskrivning av växtens användning skulle finnas redan i en resenotis från franske botanisten Aimé de Bonpland som medföljde Alexander von Humboldt på en resa längs Río Negro 1799–1800. Trots många försök har jag ännu ej lyckats finna litteraturuppgiften. Ríos har uppenbarligen endast tagit uppgiften från argentinske medicinhistorikern Ramon Pardal, som ej heller anger någon källa. Om uppgiften bekräftas skulle första mer noggranna observationen av ayahuascadrogens användning tillbakaflyttas ett halvt århundrade.

Från en tukanostam siona av den västliga tukanogruppen finns en mycket detaljerad beskrivning av en *yagé*-fest genom Plácido de Calella: »*Apuntes sobre los Indios Siona del Putumayo*» (Anthropos, vol. 35/36, 1940–41, p. 737–749), vari märkes ett avsnitt om drickandet av yagé i kollektiv form. Höjdpunkten nås då schamanen, *curaca*, skall nå kontakt med *Diosú*, vari tydligt spanska *dios* för gud igenkännes. Schamanen anses stiga till himlen och begära få komma in, han får en ny dräkt men får ej helt närma sig *Diosú*. Han får höra dennes vilja och skall sedan i sin tur meddela folket. Det uppges även att schamanen på detta sätt besöker »infierno», där »el diablo principal» låter honom se allt. Även detta meddelas. Under extasen återger schamanen halvsjungande på sionaspråket sina syner. Ute Bödiger anför i sin avhandling om tukano-religion (Köln 1965) att vi troligen har en beskrivning av en sådan *ayahuasca*- eller *yagé*-fest redan från 1637 hos Laureano de la Cruz i hans »*Nuevo descrubimiento del Río de Marañon llamado de las Amazonas, año de 1651* (*1653*)» tryckt i Fransisco María Compte: »*Varones ilustres de la Orden Sérafica en el Ecuador*», t. I, Quito 1885. Enligt Bödiger skildras hurusom indianerna samlades till fest till ett antal av 300 till 400 för att fira spanjorernas ankomst. Detta skedde i stora hus försedda med flera bänkar »och de drack härvid sitt vin och vatten som de kokar med bestämda örter.» Bödiger refererar även missionären Maronis beskrivning från 1738 om en kraftig dryckesfest hos icaguates mellan floderna Napo och Putumayo. Därvid nämnes sånger och fantasier från spåmän under nattliga seanser. Materialet har publicerats av Márcos Jimenez de la Espada i Madrid 1889–1892.

Vissa intressanta uppgifter om *ayahuasca* hade jag tidigare fäst mig vid. Hos cubeostammen i Amazonas kallas drycken *mihi*, och de har gamar *miwa* som skyddsväsen för den intoxikation som följer av drickandet av *mihi*. Gamen är ju en skarpseende fågel och fågelidentifieringen synes vara karakteristisk för flera brukare av olika sydamerikanska psykotomimetika. Snusrör kan utrustas som fågelnäbbar, man bär fågelfjädrar vid ceremo-

nierna och man förklarar sig flyga högt och se in i andevärlden. Jag har därför även citerat en uppgift av två peruanska forskare Javier Mariategui och Manuel Zambrano att alkaloiden i *Banisteriopsis caapi* ger den kinestetiska känslan av viktlöshet och förmågan att lyfta sig själv, vilket infödingarna förklarar med att ha upplevt himmelsfärder och därunder ha haft kontakt med andevärlden. Flygsensationen påpekades tidigt. Den ecuadorianske läkaren Manuel Villavicensio som 1858 publicerade en geografi om Ecuador nämner att zaparoindianerna använde *ayahuasca*, »som gav sensationen att höja sig upp i luften och företa en luftresa.» Flygsensationen har nyligen experimentellt bekräftats av den chilenske forskaren Claudio Naranjo vid försök med studenter.

Man kan även påvisa bruket av droger och föreställningar om fågelsambandet i arkeologiskt material från Sydamerika framför allt i de träföremål i form av snusbräden och snusrör som är kända från den forna Atacama-kulturen i norra Chile och nordvästra Argentina. Till dessa föremål skall jag strax återkomma. Vill först få nämna att man i kjökkenmöddingmaterial från Santa Catarina, Brasilien, påträffat material av sten i form av fågel- och andra djurfigurer försedda med grunda urholkningar. Vi har full rätt att antaga att dessa föremål en gång tjänat som underlag för något slag av rituellt använt psykoaktivt pulver. Brasilianske forskaren Ladislau Netto, som redan 1885 i vol. VI av *Archivos do Museu Nacional* i Rio de Janeiro gjorde en sammanställning av de ovannämnda fynden, var långt före sin tid då han i texten beträffande den troliga användningen av de zoomorfa stenfigurerna skriver, att man väl kan tänka sig »att de tjänat som underlag för pulveriseringen av bladen av någon helig växt eller annan materia för religiösa ceremonier.» Man kan sedan med utgångspunkt från ännu in i modern tid använda bräden av trä för snus i andra delar av Sydamerika korrigera användningssättet så, att stenföremålens grunda urholkningar tjänat som upplagsplats för i andra kärl finmalt pulver. I själva verket har de vackert skulpterade snusbräden i djurform som i äldre samlingar från Sydamerika finns i vissa museer just tjänat som behållare eller uppläggningsplats för snuspulvret, medan beredningen skett i mortlar av hårda fruktskal. Vi får med andra ord en direkt parallell till uppgiften från Västindien att *cohoba* placerades på *cemi*-figurerna. Dock kan man på vissa sydamerikanska snusbräden göra den iakttagelsen att en mindre urholkning finns vid den stora. Man kan då antaga en kombination av mortel och upplagsplats för pulvret, så att fröna krossats på brädet och snuspulvret i små men tillräckliga kvantiteter anhopats i den mindre gropen (se t.ex. fig. 31). Denna mindre urholkning kan emellertid också ha

tjänat som upplagsplats för något pulver av alkaloidutlösande effekt. Mer än antaganden kan det dock knappast bli fråga om i de specifika fallen.

Identifiering med och den roll skarpseende fåglar som kondorer, örnar etc. spelar vid bruket av hallucinogena droger förklarar naturligtvis ej alla orsakerna till användningen hos naturfolk som Sydamerikas indianer. Uscategui, den colombianske etnografen med etnobotanisk träning i U.S.A., förenklar kanske problemet med att säga att »primitive mentality» är »mystical». Han menar att många forskare överdimensionerat orsakerna och tolkningsförsöken till dem. »The Indian considers all nature and the visible and imagined cosmos to be endowed with spirit-forces. He does not recognize any boundary between natural and supernatural phenomena» (Bot. Mus. Leaflets, Harvard Univ., vol. 18:6, Cambridge, Mass., 1959, p. 274). Min identifiering med fågeltänkandet för att kunna flyga högt och in i andevärlden som en av orsakerna till bruket av droger med de speciella kinestetiska verkningarna kan rymmas i Uscateguis »primitive mystical society», men enbart dessa idéer kan ej förklara drogbruket i och för sig. Att olika droger börjat användas tidigt och på olika ställen och med helt olika utgångspunkter är det naturligaste. Åtminstone för Amerikas del anses att droger med märkliga egenskaper i regel varit förbehållna högre stamfunktionärer med religiösa och magiska uppgifter i samhället, men att bruket spritt sig till folket i gemen framför allt vid den kulturchock som följde efter de vitas ankomst. Vad tobaken beträffar är det fullt klart att den ofta var reserverad för medicinmännen. Det profana rökandet av ung och gammal i indiansamhällena spreds i stora områden genom de vita, som ju i sin tur snabbt accepterade det de lärde sig i Västindien om bl.a. tobaken.

För stora delar av Amazonas-området kan man på grund av vår kännedom om mycket vackert arbetade föremål dra den slutsatsen att bruket att använda vissa snusdroger måste ha varit förenat med en betydande ceremonialism, varom vi nu endast vet föga eller intet och också endast kan ana vissa detaljer. Att jaguaren anses som ett mäktigt väsen har redan nämnts. I betydande delar av Amazonas identifieras en medicinman med jaguaren och de har samma namn. Äldre medicinmän anses kunna förvandla sig till jaguarer. Hos vissa stammar är förvaringstuber för psykoaktivt verksamt pulver gjorda just av benpipor från jaguar. Cashuena, en brasiliansk stam, som ännu in i sen tid haft av dem högt skattade ceremoniella snusbräden skulpterade på dessa figurer av mytologiska vatten-jaguarer. Det gäller över huvud taget att komma i god kontakt med andevärlden. Här måste just bruket av psykotomimetika ha spelat en oerhört stor roll, och symbolismen projicierades på föremålen. Andra djur som kan

observeras på snusbrädena, t.ex. hos tupístammen maué i Brasilien, är ormar och kajmaner. Särskilt jaguarmotivet erbjuder dock en rad slående paralleller mellan framställningarna på arkeologiskt funna snusbräden långt i söder och från Amazonas kända etnografiska och arkeologiska föremål. Bildmaterialet till denna artikel får ytterligare belysa denna fråga.

Ett område som på grund av vissa samband med Amazonas vad kulturella strömningar beträffar erbjuder stort intresse är Atacama-kulturens norra Chile och nordvästra Argentina. Man finner där rikt skulpterade snusbräden och snusrör och t.o.m. i vissa fall med fynden associerat pulver. Det har 1966 efter Amerikanist-kongressen i Argentina lyckats mig att från den chilenske forskaren Lautaro Nuñez erhålla prov på arkeologiskt anträffat snuspulver. Den tyvärr ringa mängden har givetvis omedelbart lämnats till prof. Holmstedt vid Karolinska Institutet för undersökning, vars resultat vi med största spänning avvaktar. Nämnde chilenske forskare har i ett 1965 publicerat verk om förspanska kulturutvecklingen i norra Chile påpekat bruket av snusrör av ben redan under vad han kallar tidig period (0–700 e. Kr.), en period karaktäriserad av olika grader av jordbruksutveckling och med keramik men ännu utan influens från högkulturen i Tiahuanaco. Längst i norr på Chiles kust är denna period representerad i Faldas del Morro-komplexet, och där finns även snusbräden men olika dem som man finner i mellanperioden 700–1000 med stark påverkan från Tiahuanaco ävensom dem från den tredje och sena perioden (1000–1450), då flera lokalkulturer uppkommer efter tiahuanaco-inflytandet. Snuspulverkomplexet är i dessa två sistnämnda perioder representerat av bräden, tuber, benspatlar och små rektangulära eller runda pulverbehållare av trä.

Jesuitpatern Gustavo Le Paige i Chile, som har en mycket stor samling snusbräden har i en 1965 publicerad översikt av San Pedro de Atacamazonen ett flertal avbildningar av bräden med tiahuanacomotiv. Ett foto i hans bok visar en fyndplats i Caspana, en liten by ca 100 km norr om San Pedro de Atacama, där 25 vuxna begravts och ett barn samt två snusbräden offrats. Det ena av brädena var av rektangulär typ, det andra av rund.

Dr Grete Mostny i Santiago publicerade 1952 innehållet i en grav från Chiuchiu som vad snusningsparafernalia beträffar innehöll ett bräde och en skulpterad och en slät tub. Brädet var upptill omlindat med ett hölje av läder, som dolde en elegant utskuren kondorfigur som tjänade som skaft. Man hade tydligen velat skydda denna gravpjäs väl, vilket vittnar om betydelsen av sådant material hos de dåtida indianerna i Chiuchiu. I en uppsats från 1958 förmodar Mostny att snusbruket varit förbehållet vissa ledande grupper av religiösa funktionärer. Även jaguarmotivets be-

tydelse understrykes av henne, då det skulpterade snusröret från Chiuchiu framställer en man med jaguarmask. Liknande synpunkter beträffande det ceremoniella har framförts av Lautaro Nuñez i en systematiserande artikel från 1963, men han anser dock fynden av snusningstillbehör tillsammans med olika vardagsföremål tyda på att sådant material även kan ha varit vars mans egendom.

Enstaka fynd av mycket rikt skulpterade parafernalia från Amazonasområdet tyder som sagt på att där funnits en rik ceremonialism kring bruket av psykotomimetika, men på grund av det ogynnsamma klimatet har träföremålen endast i undantagsfall bevarats. Tyvärr för eftervärlden har vackert skulpterade snusbräden o.d. följt ägarna i graven, där liksom i det torra och för nutida återfynd klimatiskt gynnsamma marginalområdet i söder.

Beträffande olika pulver i Sydamerika är *paricá* ett tupiord för snus från de krossade fröna av *Piptadenia peregrina* men även för andra snusämnen såsom det pulver som erhålles från *Virola calophylla* Warburg och *Virola calophylloidea* Markgraf, träd tillhörande muskotfamiljen. Det var den trägne fältforskaren och botaniske författaren R. E. Schultes som efter studier 1951–52 vid Rio Apaporis i sydöstra Colombia klargjorde att *Virola* användes för framställning av ett psykotomimetiskt medel. Man kan utgå från att ett av tyske etnografen Th. Koch-Grünberg från R. Ventuari-området i Venezuela 1911–13 nämnt snuspulver kallat *hakúdufha* varit just ett *Virola*-preparat. Det av prof. Holmstedt analyserade *epéna*-snuspulvret från waicaindianer mellan R. Negro och R. Branco i norra Brasilien (se appendix av Georg J. Seitz i vol. 28 av Etnologiska Studier, 1965) har som utgångsmaterial den röda saft som framsipprar från stammarna av *Virola*-träden sedan ytterbarken avskalats i långa stycken.

I anslutning till denna artikel publiceras några översiktskartor, ett antal snusbräden, tuber och andra föremål med korta kommentarer. För en viktig del av bildmaterialet tackar jag hjärtligt min vän och kollega Dr Carl Schuster i Woodstock, N. Y., då han under egna studiebesök i sydamerikanska museer för min räkning haft vänligheten att fotografera för snusning använda speciella föremål, som jag på grund av alltför knapp tid under rundresa i Sydamerika i september 1966 ej själv hann att få bilder av även i de fall föremålen observerades och antecknades. Detta gäller särskilt en serie snusbräden av äldre datum från mauéindianerna i Brasilien. Dessa bräden, som tillhör *Museu Nacional* i Rio de Janeiro, har nämnts i mitt arbete i Etnologiska Studier 28, sid. 67 (Göteborg 1965) efter de tyvärr dåliga illustrationerna av dem i en populärvetenskaplig artikel av den argentinske forskaren Antonio Serrano (Buenos Aires, 1941). Först under

mitt besök i Rio de Janeiro i slutet av augusti 1966 blev det dock möjligt för mig att få se en del av detta intressanta material.

Jag tackar även waicautforskaren Georg J. Seitz, som älskvärt låtit mig använda några av hans fotografier från waica, snusarna *par préférence* i Sydamerikas aktuella indianvärld.

För att återgå till mauéstammen i Brasilien har jag under korrekturläsningen av denna artikel genom älskvärd förmedling av Sveriges ambassadör i Brasilien greve Gustaf Bonde lyckats erhålla fotografisk kopia av ett länge sökt dokument vars original finns i Biblioteca Nacional i Rio de Janeiro. Det är fråga om en *Memória*[1], som den i Brasiliens vetenskapliga liv mycket kände naturforskaren Alexandre Rodrigues Ferreira (född i Bahia 1756) skrev i Barcellos den 13 februari 1786, då han i en »kartong nr 7» sände en samling av med snusning av *paricá* hos »*o Gentio Magué*» förbundna föremål från Rio Negro.[2]. Hans beskrivning torde vara den första med viktiga detaljer och han ger oss bl.a. de indianska orden från »o Gentio Magué» (=maué-indianerna) på hela uppsättningen av parafernalia använd för deras sätt att bruka »paricá-tobak», varvid bör observeras att i äldre beskrivningar från Brasilien ordet *tabaco* betyder snus utan att det nödvändigtvis är fråga om snus från tobak. I Ferreiras text talas om mortel som *induá*, mortelstöt som *induá-mena*, borste som *tapixúna*, och snäcka som *yapuruxitá*. Han namnger snäckbehållaren som gjord av *Helix terrestris*, vilken som färdig behållare för *paricá*-snus kallades *paricá-rerú*. Bors-

[1] Fullständig titel »*Memória sôbre Os Instrumentos de que usa o Gentio p.ª tomar o tabaco = Paricá = os quaes forão remettidos no Caixão No. 7 da primeira remessa do Rio Negro.*» Originalet betecknas i »*Anais de Biblioteca Nacional*», vol. 72, som »4 p. 32 × 21.5 cm. Códice, Sem o nome do autor.» Det anges som publicerat i »Rev. Nacional de Educação, n. 8, maio, 1933, págs. 74–76» (Rio de Janeiro). För en transkription av fotokopians text efter det delvis svårlästa originalet tackar jag hjärtligt min vän attaché Hildon Hermes da Fonseca vid Brasiliens generalkonsulat i Köpenhamn.

[2] För en viktig sammanställning om denne forskares liv och verksamhet med uppgifter om hans föga kända stambeskrivningar från de omfattande resorna i Amazonas hänvisas till »*Alexandre Rodrigues Ferreira* (*Aspectos de sua vida e obra*)» av Glória Marly Duarte Nunes de Carvalho Fontes utgiven som »Cadernos da Amazônia» 10 av Instituto Nacional de Pesquisas da Amazônia i Manaus 1966. Där återfinnes från illustrationerna i Ferreiras »*Viagem filosófica*» en bild med »*instrumentos de música, ornatos e utensilios domésticos dos gentios*» (orig. i Biblioteca Nacional »21,1,1,n.º 89»). På bilden syns bl.a. en snusmottagande indian, som får pulvret inblåst i ett långt rör av en annan indian (se fig. 41). Av originalbilden framgår hur man missförstått detaljen med att de långa snusrören avslutas med en nöt vars syfte är att anslutningen till näsborrarna skall bli perfekt. På originalteckningen har detaljen omvandlats till en stor behållare lagd en bit in på röret. På originalbilden observeras även ett snusbräde, en behållare av snäcka, borste m.m., men föremålen är så otydliga i reproduktionen att man ej kan bilda sig en verklig uppfattning av utseendet.

tarna uppges gjorda av svanshår från myrslok. Snusbrädena säges ha djurform, ett exemplar uppgavs av indianske ägaren framställa en *jacaré*, d.v.s. alligator. Pärlemor använd som fyllnader på brädena kallades *itaã* och den plats på brädet där pulvret placeras *paricá-rendana*, vilket Ferreira förklarar betyda »den plats där man lägger *paricá*». De dubbla tuberna av fågelben nämnes också och olika fåglar namnges som *tujujús*, *maguary* och *ayayás*. Snusrören försågs med frukter för att passa i näsborrarna. Att pulvret utbreddes på snusbrädet framgår mycket tydligt av Ferreiras beskrivning. Han uppger att snusandet ägde rum vid »*grandes Bacchanaes*» (dryckeslag) och att man byggde särskilda *paricá*-hus för ceremonierna. Dessa började med ceremoniell piskning mellan männen, varvid vi i beskrivningen får en skildring från en av de vegetationsdemon-fester man känner från vissa stammar i Amazon-området under namnet *yurupari*. Det var en över en viss period utdragen fest, som kom till stånd då vissa palmfrukter fanns mogna och tillgängliga för beredning av rusdrycker och då behövlig festmat ävenledes fanns tillgänglig. Ferreira talar om »*a virtude narcotica do Paricá*» och slutar med att påpeka dessa festers våldsamma förlopp. Detta förekommer även i andra skildringar. En dödlig utgång för flera deltagare var tydligen ej något ovanligt.

Slutligen en allmän reflexion. Det initiativ till räddandet av uppgifterna om ännu brukade fantastika (hallucinogena ämnen) bland Sydamerikas indianer, som kommit från medicinskt håll är värt högsta beröm. Att ett samarbete därvid även kunnat etableras med en av ämnet intresserad etnograf är också glädjande. Förhållandet ute i fält har nämligen ändrats med stormsteg. Viss information är för alltid borta. Det kan som exempel nämnas att t.ex. mestisbefolkningen i Atacameño-området, där man gjort och gör fynd på fynd av just snusbräden och snusrör i indiangravarna, numera icke har ringaste aning om ett snusbruk i den gamla indianregionen, ett bruk som dock nämnes av spanska observatörer in på 1600-talet. Samma förhållande möter oss i norr. Otomakerna, en stam på venezuelanska Llanos, använde sig av *yopo*-snus för bl.a. divinatoriska syften. Ännu då Alexander von Humboldt studerade dem under resan i början av 1800-talet var de intensiva brukare av sådant pulver, vars ursprung, tillverkning och användning i detalj beskrives av denne och Bonpland. Ättlingarna till otomaker lever nu som *llaneros*. De har enligt en 1965 publicerad uppgift icke längre någon kännedom om snusbruket, och de har även helt förlorat sitt eget språk.

BILDINFORMATION

För bildföljden se sidorna 116–140.

Nyckel till kartan i fig. 1.
Arkeologiska fynd vilka får sättas i samband med användningen av psykotomimetiska pulver:

1. Haiti. Bruket av *cohoba.*
2. Puerto Rico. *Cemi*-figurer med plattform för snus.
3. Costa Rica. Fynd av enkel- eller dubbeltubiga snusapparater, ofta i fågelform.
4. Mochica-kultur, norra Peru. Keramisk information, möjligt samband med narkotiska frukter i höglandet.
5. Huaca Prieta, Chicamadalen, Peru. Äldsta fyndet av snusbräde och bentub.
6. Santa Maria Miramar, s. om Mollendo. Snusbräde av trä från förinkaisk period.
7. Chiuchiu, Chile. Stort antal fynd av snusbräden och tuber för inhalationen.
8. Kusten vid Antofagasta. Fynd av snusbräden o.d. från *changos*-indianer.
10. Atacama-regionen. Flertal fynd av snusbräden m.m.
11. Puna de Jujuy, Argentina. Flera fynd av snusningstillbehör.
12. Provinsen Córdoba, Argentina. Bruket av snuspulvret *cebil* rapporterat bl.a. från comechingonerna i kolonial tid.
13. Sucurujú, R. Trombetas-området, Brasilien. Stenfigur i Göteborgs Etnografiska museum, saml. nr 25.12.1.
14. Amazonflodens mynningsområde. Keramikföremål från Marajoara-fasen möjligen avbildningar av fruktskalskärl, vilka tjänat som mortlar vid pulverberedning.
15. S. Catarina och R. Grande do Sul, Brasilien. Djurformade stenfigurer (*litos*), ofta fåglar, med grunda urholkningar. Har troligen haft ceremoniell användning som bräden för snuspulver.
16. Fynd av *litos* i östra Uruguay.
17. Fyndet i Mercedes, Uruguay av en *lito* i människoform.

Nyckel till kartan i fig. 2.
Stammar (flera utdöda) vilka på grund av bevarad information kan sägas ha använt eller använder psykotomimetiskt verksamt snus:

1. Höglandets *chibcha* och grannarna i öster *tunebo.*
2–3. *Caquetio* och *jirajara.*
4. *Inyeri*, arowakisk stam på Trinidad.
5. *Palenque* och *piritú*, Venezuela.

6. *Waica, samatari, surára, sanemá* och *pakidái*, undergrupper av *yanoama*, södra Venezuela.
7. *Karimé* (eller *shudári*) kulturellt närstående stammarna i nr 6.
8. *Araraibo*, gränsområdet mellan Venezuela och Brasilien vid floden Cauaburi.
9. *Paravilhana*, Venezuela.
10. *Yecuaná-makiritare*, södra Venezuela.
11. *Yabarana*, kariber, står nära *makiritare*.
12. *Piaroa*, Orinoco-Ventuari-området.
13. *Puinave* vid nedre R. Inírida, sydöstra Colombia och närliggande del av Venezuela.
14. *Kuripako*, arowaker vid floden Guainía.
15. *Achagua*, en gång vitt spritt arowakiskt folk i östra Colombia och i Venezuela.
16. *Guahibo, chiricoa, saliva*. Colombianska och venezuelanska Llanos-stammar.
17. *Piapoco*.
18. *Guaupé* och *sáe*, arowakiska stammar.
19. »*Ouitoto*» vid övre delen av floden Yapurá. Omstridd troligen felaktig uppgift om korslagd tub för snuspulver.
20. *Taiwano* vid floden Kananari, Uaupés, Colombia.
21. *Otomaker*, venezuelansk Llanos-stam.
22. *Cashuena*, kariber vid floden Casuro, biflod till mellersta Trombetas, Brasilien.
23. *Tuyuca* och *bará*, tukano-stammar vid övre Tiquié.
24. *Cubeo*, stam i östliga tukano-gruppen vid Uaupésfloden.
25. *Tukano*. Indianer vid Uaupés och Papuri.
26. *Barasana, makuna, yahuna, yabahana, menimehe*, tukano-grupper samt arowaker.
27. *Pasé, juri* och *uainuma*, en gång mycket kända arowakiska stammar vid Yapurá.
28. *Omagua*, tupí-indianer.
29. *Tucuna*, numera endast tobakssnusare, kände tidigare till även *paricá*.
30. *Piro*, arowakisk stam vid Ucayalis och Madeiras källområden. Gav snuspulver även åt jakthundarna.
31. *Catawishi*, indianer vid övre Purús. Även hundarna fick psykotomimetiskt medel.
32. *Mura*, vid Madeirafloden. Oklart om deras pulver kom från *Piptadenia*.
33. *Maué*, centrala tupí-indianer kända för bruket av *paricá* och som tillverkare av snusbräden.
34. *Mataco*. Indianer i El Gran Chaco vars medicinmän använde frön av *cebil*.
35. *Lule*, utdöd stam i västra Chaco. Uppgift från 1733 om snuspulver för regndivinatoriska syften.
36. *Comechigoner*. Utdöda indianer. Från 1500-talet uppgifter om snuspulver hos dem.
37. *Tupari, guaratägaje, amniapä*, i R. Guaporé-området, v. Brasilien. Även följande stammar i området har nämnts som snusare: *aikaná* (eller *huari*) och *salamay*.
38. *Quichua*, andinska höglandet.

39. *Aymara* i Tiahuanaco-området.
40. *Desano* och *tariano,* arowakiska stammar vid Uaupés i Colombia.
41. *Kuiva, amorua, sikuani* och
42. *Guayabero* från för användning av *yopo* kända stammar (arowaker och guahibo) mellan floderna Meta och Inirida.
43. *Caripuna.* Innehade snustillbehör i början på 1800-talet. Tog *paricá* i form av lavemang med bentuber.

Övriga bildtexter

Fig. 3. Utrustning för *yopo*-snusning hos *piaroa* i Venezuela. GEM, saml. 64.24.1–4. 1:4. I korgar som dessa kan utom snusbräde, tub och stöt för krossandet av *Piptadenia*-frön bevaras t.ex. fjäderrensare för tuben och en borste för överförande av pulvret till en kalebass.

Fig. 4. Olika former av snustuber. *A,* Ipurina-indianer, R. Purús, Amazonas; *B,* Otomaker, s. Venezuela; *C,* Campa i Perus Montaña; *D,* Conibo, R. Ucayali och *E,* Mura, R. Madeira. Efter Max Uhle (1898). *G,* Snusrör från Amazonas i *Mus. f. Völkerkunde,* Basel. L. 18 cm.

Fig. 5. Dubbelsnustub av ben av en apa (*Ateles*) med fjäderrensare i ena tuben. Etnografiska Museet, Stockholm, saml. 1865.1.47(?). Orig.nr i Silva Castro-saml. 106.

Fig. 6. En landsnäcka (*Strophocheilus* sp.) som förvaringsdosa för snus. Ur Silva Castro-samlingen i Stockholm, Etnografiska museet 1865. 1.41. L. 12 cm. Föremålet har pluggats med snäckskal, en nöt och däri en träpropp. Har innehållit små klumpar av *Piptadenia*-pulver blandat med aska av *Cecropia* sp. för alkaloidutlösande effekt.

Fig. 7. Borste, 22 cm lång, av svanshår från stora myrsloken. Saml. från tupari, v. Brasilien, i *Mus. f. Völkerkunde,* Basel. Användes för att borsta samman snuspulver på det ceremoniellt använda snusbordet, se fig. 8 och 9.

Fig. 8. Tupari-indianer under ceremoniell användning av snus som av en medhjälpare inblåses i långa rör i mottagarens näsborrar. Se fig. 10. Foto Dr Franz Caspar, 1955. V. Brasilien.

Fig. 9. Bordskiva för snus och tillbehör. Tupari, v. Brasilien. 41,5 × 43 cm. Saml. i *Mus. f. Völkerkunde,* Basel.

Fig. 10. Snusrör från Guaporé-området. *A,* Mondé-indianer (efter foto av Caspar); *B,* 66 cm långt snusrör från salamãe (eller salamay) i *Mus. f. Völkerkunde,* Zürich; *C-D,* foto resp. teckning av ett 88 cm långt blåsrör från tupari i *Mus. f. Völkerkunde,* Basel.

Fig. 11. Kalebassbehållare för *angico* hos tupari. Saml. i *Mus. f. Völkerkunde*, Basel. L. 28 cm. *Angico* angives som annat ord för frön av *Piptadenia* men blandning med tobak och aska av en bark förekommer i området.

Fig. 12. I skala 1:2 återgivna arkeologiskt funna snusapparater av keramik. från Costa Rica. Saml. GEM 64.16.2, 3, 6 och 8. Dessa föremål är fågelformade. S. K. Lothrop antog i vol. II av sitt arbete *Pottery of Costa Rica and Nicaragua* (New York 1926, s. 282), att dessa föremål varit pipor för tobakssnus att uppsugas i näsborrarna. Det förekommer dock vissa botaniska uppgifter om förekomst av *Piptadenia* även i Costa Rica. Jfr för dubbeltubexemplaret i *D* fig. 13.

Fig. 13. Med dubbeltub försett snusinstrument av trä i fågelform. Från gammal saml. i *Mus. f. Völkerkunde*, Mannheim. Teckning efter foto publicerat av Dr Otto Zerries 1965. Enligt denne torde föremålet stamma från Brasilianska Guayana.

Fig. 14. Fågelformade figurer av sten från *sambaquis* eller kjökkenmöddingar i Santa Catarina, Brasilien. Förmodas ha tjänat som underlag för snus som placerats i fördjupningarna. Teckning efter L. Nettos avbildningar från 1885.

Fig. 15. Exklusivt snusbräde av trä, 25 cm långt, i Universitetets Etnografiska Museum i Oslo (saml. nr. 1219). Tillhör den till Norge 1865 skänkta delen av Silva Castro-samlingen från Brasilien. Jämförande etnografisk stilanalys har visat att föremålet kommit från tucunaindianer och representerar en pregoapdemon (*Cebus fatuellus*). Se sid. 80–86 i Etnologiska Studier 28, Göteborg 1965.

Fig. 16. Snusbräde av trä från Universitets-samlingen i Oslo, saml. nr 1170. L. 28 cm. Troligen stiliserat ormmotiv. Ur Silva Castro-samlingen från 1865. Mauéindianer, Brasilien.

Fig. 17. Snusbräde i trä i stiliserad djurform. Mauéstil. Saml. nr 47966 i Etnografiska museet Luigi Pigorini, Rom. Foto *Soprintendenza Antichità*.

Fig. 18. Dubbeltub av ben, saml. nr 47964 i Etnografiska museet Luigi Pigorini, Rom. Foto *Soprintendenza Antichità*.

Fig. 19. Snusbräde av trä med utskärningar, vit färg i ornamenten och inläggningar av pärlemor. Handtaget i form av ett ormhuvud, se fig. 20. Brädet, 38 cm långt, har kat.nr 2913 i *Museu Nacional*, Rio de Janeiro, och härstammar enligt en etikett från mauéindianer, använt för *paricá*-pulver. Förvärvat under »Commissão do Madeira». 1873. Foto Dr Carl Schuster.

Fig. 20. Handtaget i ormform till brädet i fig. 19. Foto Dr Carl Schuster.

Fig. 21. Snusbräde från maué i Brasilien. Brädet vars längd är 27.5 cm, har kat.nr 17246 i *Museu Nacional*, Rio de Janeiro (orig.nr »Coll. Bezzi 314).» Det har insamlats av »Com. Rondon-Agosto de 1923.» Foto Dr Carl Schuster.

Fig. 22. Snusbräde av trä, längd 35 cm. Detta bräde med utskärningar och ornament har också ormformat skaft (se fig. 23). Pärlemorinläggningarna i skaftets främre del på dess översida saknas. Kat.nr 2912 i *Museu Nacional*, Rio de Janeiro. Maué, Brasilien, för *paricá*. Enligt gammal etikett i Rio de Janeiro har föremålet kommit med »Commissão do Madeira, 1873.» Foto Dr Carl Schuster.

Fig. 23. Sidobild av skaftet till brädet i fig. 22. Foto Dr Carl Schuster.

Fig. 24. Snusbräde av trä från mauéindianer i Brasilien. Kat.nr 2914 i *Museu Nacional*, Rio de Janeiro. Längd 18,7 cm. Har kommit med »Commissão do Madeira» 1873. Foto Dr Carl Schuster, som observerat att ögonen och tänderna i människoansiktet är av pärlemor, medan de små ögonen på det djurhuvud (troligen fågel) som bildar främre delen av skaftet är av europeiska glaspärlor.

Fig. 25. Snusbräde från mauéindianer. Handtag i form av människohuvud. Kat.nr 1141 i *Museu Nacional*, Rio de Janeiro. Längd 23,5 cm. Kataloguppgiften i Rio säger endast »artefacto dos Indios Mauhés.» Foto Dr Carl Schuster.

Fig. 26. Båda sidorna av ett snusbräde av valben med tillhörande tub av fågel- och rävben. Äldsta hittills kända snusbrädet i Sydamerika, arkeologiskt fynd från närheten av Huaca Prieta, vid mynningen av Chicamadalen, Perus kust. Enligt datering av utgrävaren Dr Junius B. Bird gjordes detta snusbräde under den tid Guañape-periodens keramik var i bruk på Perus kust, dvs. ca 1200 f. Kr. Fyndet var associerat med bl.a. ett skelett. Saml. och foto *American Museum of Natural History*, New York, Kat.nr för brädet 41.2./4721 och för tuben 41.2./4722 a, b.

Fig. 27. Båda sidorna av ett 12,5 cm långt och 4,5 cm brett arkeologiskt snusbräde kat.nr 23.006 i *Museo de Ciencias Naturales*, Santiago, Chile. Det dominerande motivet en kondor, men även antropomorf framställning. Mellan figuren och den urholkad delen har två rektangulära bitar av malakit inlagts. Till brädet hör ett snusrör 23.007. Fundet tillhör Atacameño-kulturen och har gjorts i Caspana, Atacama, Chile. Foto Dr Carl Schuster.

Fig. 28. Snusbräde med framställningar av personifierade alligatorer eller av personer med masker framställande sådana djur. Längd 18 cm och med tillhörande tub, längd 18,5 cm. Kat.nr 23154 o. 23154 i *Museo de Ciencias Naturales*, Santiago, Chile. Gravfynd från Caspana, Atacama, Chile. Foto Dr Carl Schuster.

Fig. 29. Snusbräde med tillhörande tub funnet i Atacama. Främre delen format till vad som förefaller vara ett kattdjur (jaguar) och brädet har tydligt släktskap med vissa typer av snusbräden från Amazonas. Tillhör samlingen Matto i *Museo de Arte Precolombino*, Montevideo.

Fig. 30. Snusbräde med kat.nr 1169 i Oslo Universitets Etnografiska Museum. Brädet som är 20 cm långt har genom den i Etnologiska Studier 28, sid.

68–74 utförda etnografiska analysen hänförts till tukanoindianer i Brasilien. En märklig detalj är dubbelskaftet i form av två människofigurer. Brädet kom till Oslo samtidigt med föremålen i fig. 15 och 16 år 1865. Genom den dubbla människoframställningen har detta bräde från nordvästra Amazonas en uppenbar släktskap med ett stort antal fynd i Atacameño-kulturens marginalområde. Se fig. 31.

Fig. 31. Två arkeologiska snusbräden med dubbelhandtag i form av människoframställningar. Föremålet med kat.nr 1646 tillhör *Museo Etnográfico*, Buenos Aires. Det är 14 cm långt och kommer från »La Paya» i Calchaquidalen, Argentina. Det andra brädet är av trä och 15 cm långt. Det kommer från Calama, Antofagasta, Chile och tillhör *Field Museum of Natural History*, Chicago. Foto Dr Carl Schuster. Se texten till fig. 30. För de mindre urholkningarnas troliga betydelse hänvisas till artikeltexten (sid. 103).

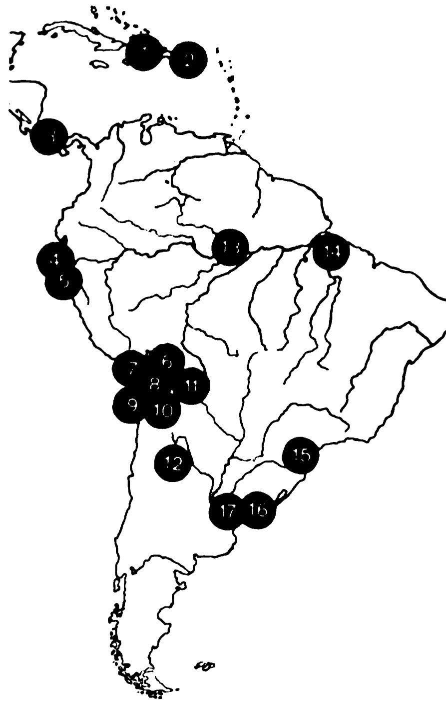
Fig. 32–33. Motivparalleller för ceremoniellt använda praktföremål från skilda områden. I fig. 32 visas ett parti av en trumpet av hårt rött träslag. Föremålet tillhör en gammal samling i *Pitt Rivers Museum*, Oxford (saml. 130, J 44) och kommer från nedre Amazonflodsområdet troligen från waríkyana-stammen. Motivet är den mäktiga jaguaren i människogestalt och vid jämförelse med fig.33 erbjuder ej minst den rullade svansen ett specifikt intresse. I fig. 33, teckning efter foto i ett arbete av Gustavo Le Paige från 1964, visas ett arkeologiskt snusbräde från »Quitor 5» i San Pedro de Atacama, Chile. Motivet domineras av en antropomorf jaguargestalt med karakteristiskt rullad svans.

Fig. 34–36. Fig. 34 visar en 17,5 cm hög stenfigur funnen i Sucurujú, R. Trombetas, Brasilien. Denna figur med kat.nr 25.12.1 i GEM har en hålighet i ryggen och förf. har antagit, att den tjänat som upplagsplats för någon form av psykotomimetiskt pulver vid ceremoniell snusning. Motivet är en jaguar som bakifrån fattar och dominerar en människa (*alter ego*-motiv o.d. benämningar har brukats i litteraturen om detta motiv). I fig. 35 och 36 ser vi direkta paralleller till detta amazoniska och centralamerikanska motiv på fragmentariska snustuber från Puna de Jujuy i Argentina. Bilderna efter Ambrosetti och Salas visar en jaguar dominerande en människa.

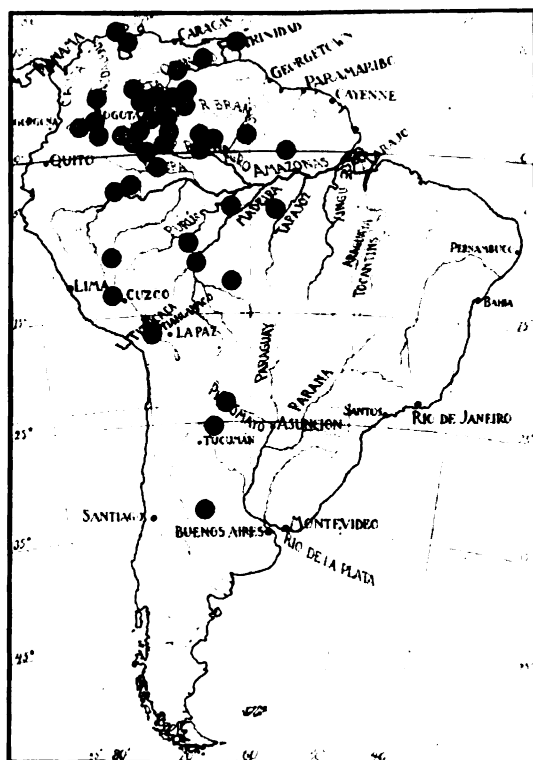
Fig. 37–40. Framställning, bruk och verkan av *epéna*-snuspulver hos waicagruppen karauetari vid övre R. Marauiá, nära Igarapé Irapirapi i nordvästra Brasilien. Foto av Georg J. Seitz i april 1965, kopior i GEM:s bildarkiv. *Fig. 37.* Rivet pulver av *epéna*-bast (från *Virola* sp.) blandas med växtaska. *Fig. 38.* Färdigt snuspulver placeras i bambubehållare, där det förvaras. *Fig. 39. Epéna*-snuspulver inblåses genom ett långt snusrör med våldsam kraft i mottagarens näsa av en medhjälpare. Dessa växlar om vid proceduren. Färdigt pulver ligger på en tallrik placerad på ett underlag. Även här kan möjligen spåras en reminiscens av rituellt använt snusbord. *Fig. 40.* En drogpåverkad waica i typisk position under s.k. *häkula*-dans, varvid *häkula*, enligt en uppgift "bergens och vattenfallens andar" anropas. I själva verket rymmer begreppet *häkula* en komplicerad föreställning. Som framgår av Johannes Wilbert, "*Indios de la región Orinoco Ventuari*" (Caracas 1963) och Daniel de Barandiarán,

"*Mundo espiritual y shamanismo Sanemá*" (p. 1–28 i tidskr. *Antropologica*, No. 15, Caracas 1965) förekommer ordet i formen *hikolá* eller *hékora* hos sanemá, en stam som liksom waica hör till yanoama-folken. Det härledes ur *hea* eller *he*, "huvud eller (något) upptill" och översättes med "livskraft" eller "livsenergi", bland människorna förbehållen männen (ej kvinnor och barn) men även representerad i naturen, ty det finns djurs och växters *hikola*. Ursprunget förklaras av *sanemá* med att en gigantisk demon, "den långsvansade" med en enormt hård hud besegrades av en shaman. Från den i urskogen ruttnande kroppens hårda hud trängde *hikola* in i växter, djur och människor som en oförstörbar kraft (Barandiarán, p. 7). Enligt undersökningar av prof. Bo Holmstedt 1964 karakteriseras *epéna* från waica i material skaffat genom Georg J. Seitz till Göteborgs Etnografiska Museum och Karolinska Institutet som hörande till indolalkaloiderna med tryptaminderivatet 5–MeO–DMT som huvudbeståndsdel. Även andra alkaloida föreningar ingår. *Epéna* har som förf. i artikeln »Sydamerikanska snusdroger» i Nytt och Nyttigt nr 1, (Göteborg 1966) citerat efter Holmstedts resultat en verkan som kännetecknas av excitation följd av en sedativ effekt och stundom medvetslöshet. Makropsi och även parestesi karakteriserar individens ändrade uppfattningstillstånd under intoxikationen. Uppgiften om makropsi, en form av storleksstörning i uppfattning av levande föremål som kan förekomma vid toxiska psykoser under drogpåverkan, bör förklara föreställningen om den gigantiska demonen och att *hikola* bland människor förbehålles männen, som är de som snusar drogen (kvinnorna däremot ej). För viktiga uppgifter om dysmegalopsi (makropsi och mikropsi) i dessa speciella drogsammanhang hänvisas till p. 368–369 i Bo Holmstedt & Jan-Erik Lindgren: "*Chemical Constituents and Pharmacology of South American Snuffs*", p. 339–373 av symposieförhandlingarna "Ethnopharmacologic Search for Psychoactive Drugs –1967" (U. S. Department of Health, Education and Welfare, Workshop Series of Pharmacology Section, N. I. M. H. No. 2, Public Health Service Publication No. 1645, Washington, D. C., 1967).

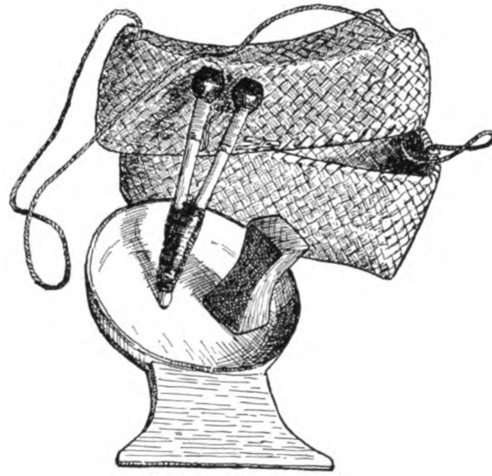
Fig. 41. *Paricá*-snusande indianer. Pennteckning efter för klichéring olämplig bild från Brasilien av 1700-talsforskaren Ferreira. Se text och not 2 på sid. 107.

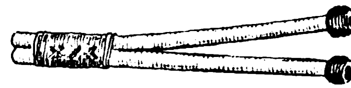
1

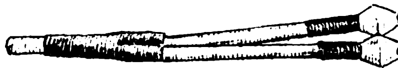

CARACAS
TRINIDAD
GEORGETOWN
PARAMARIBO
CAYENNE
PANAMA
QUITO
AMAZONAS
MADEIRA
TAPAJOS
XINGU
TOCANTINS
PURUS
PERNAMBUCO
BAHIA
LIMA
CUZCO
LA PAZ
PARAGUAY
PARANA
SANTOS
RIO DE JANEIRO
ASUNCION
TUCUMAN
SANTIAGO
BUENOS AIRES
MONTEVIDEO
RIO DE LA PLATA

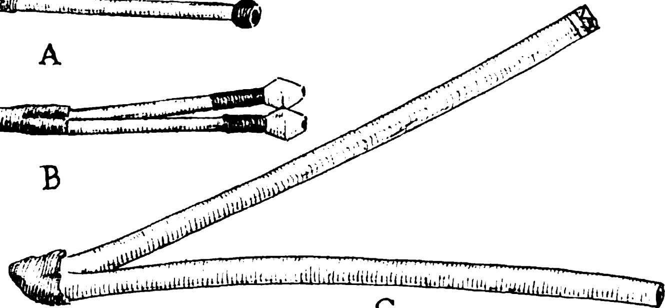
2

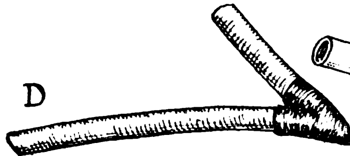

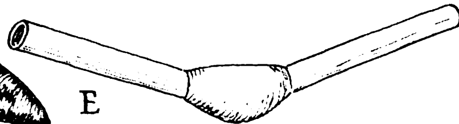
3

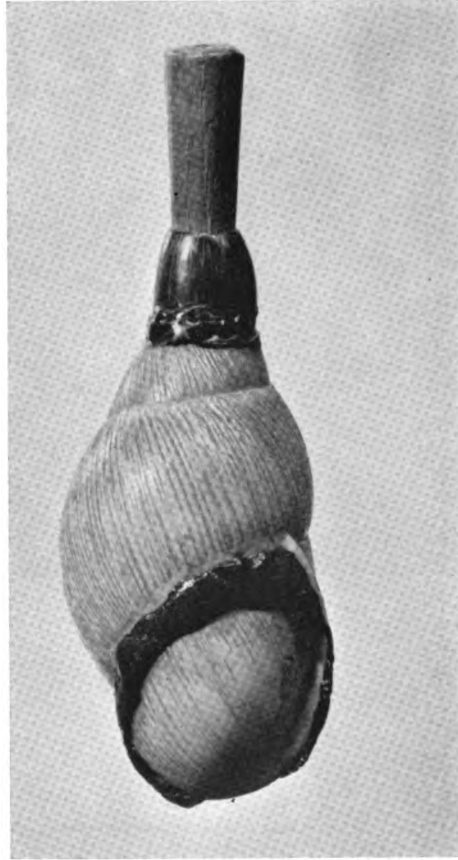

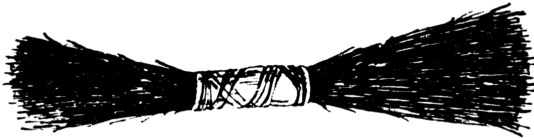
4

5

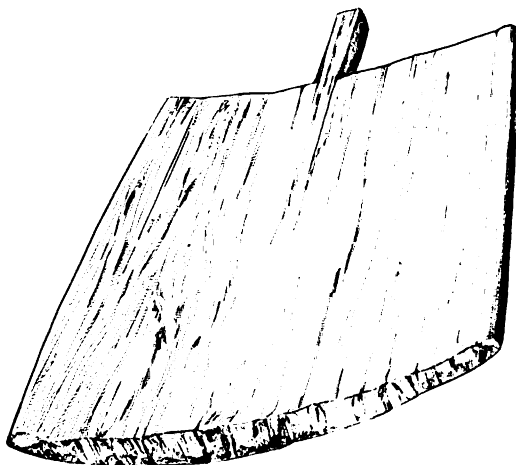
6

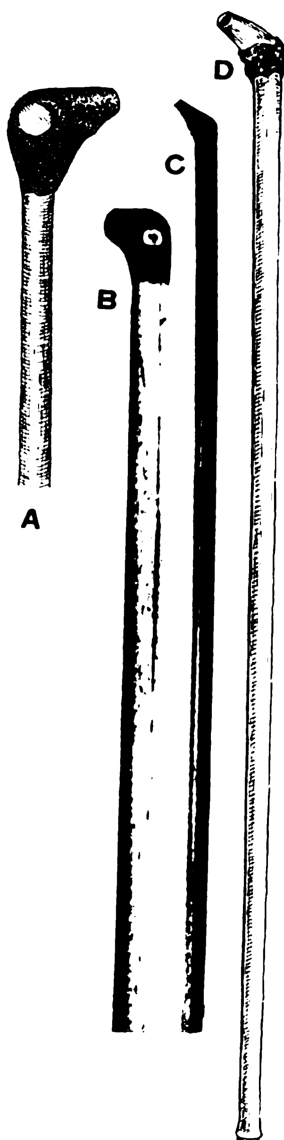
7

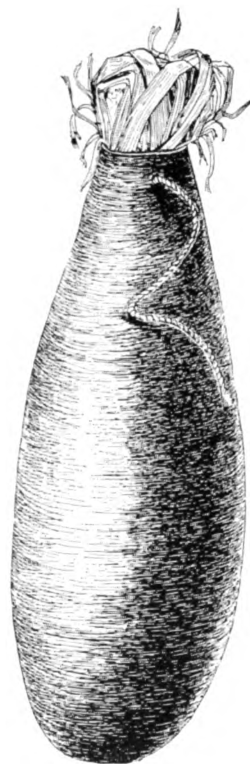
8

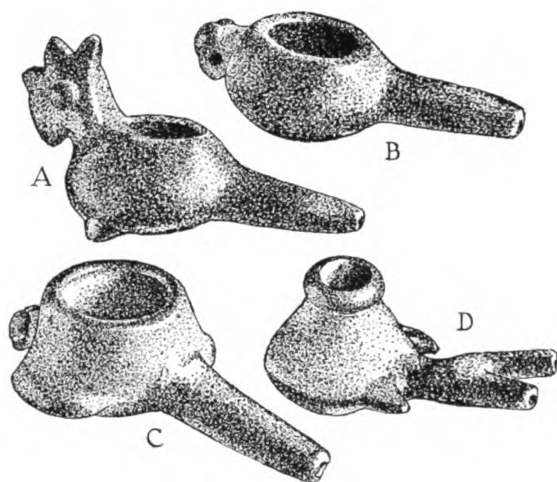
9

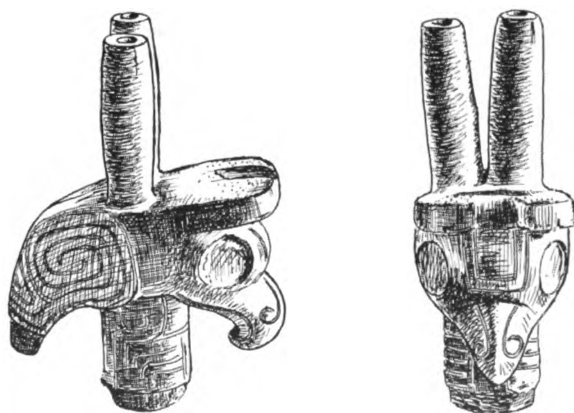
10

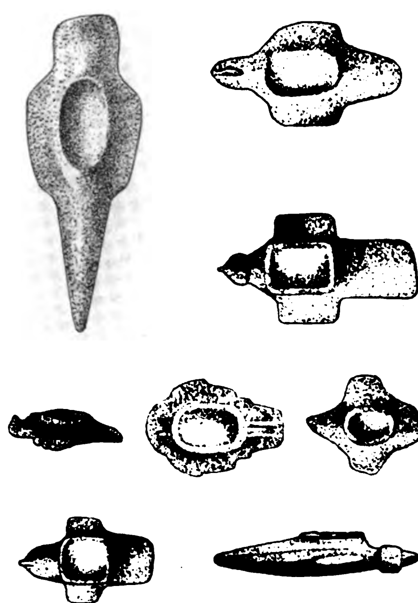
11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

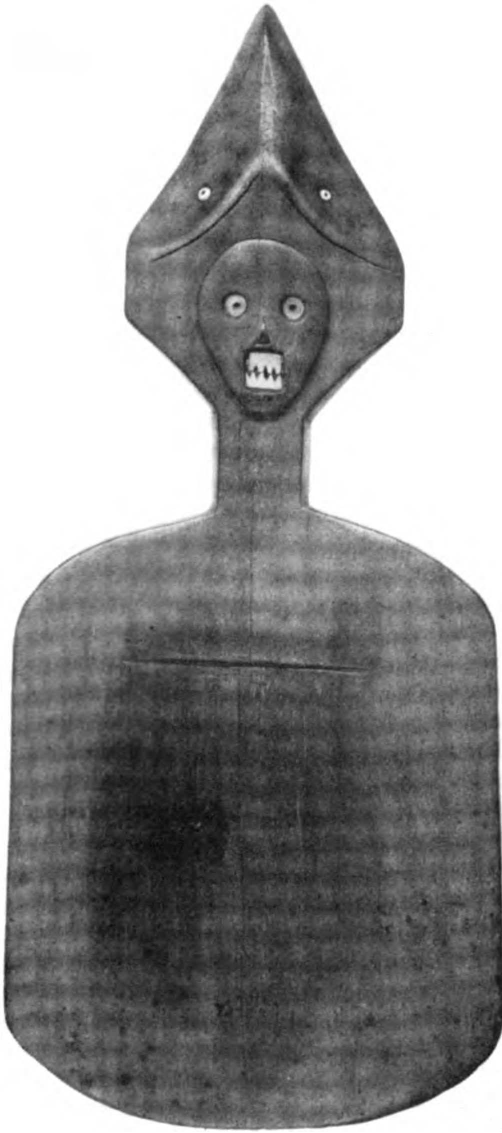
21

22

23

24

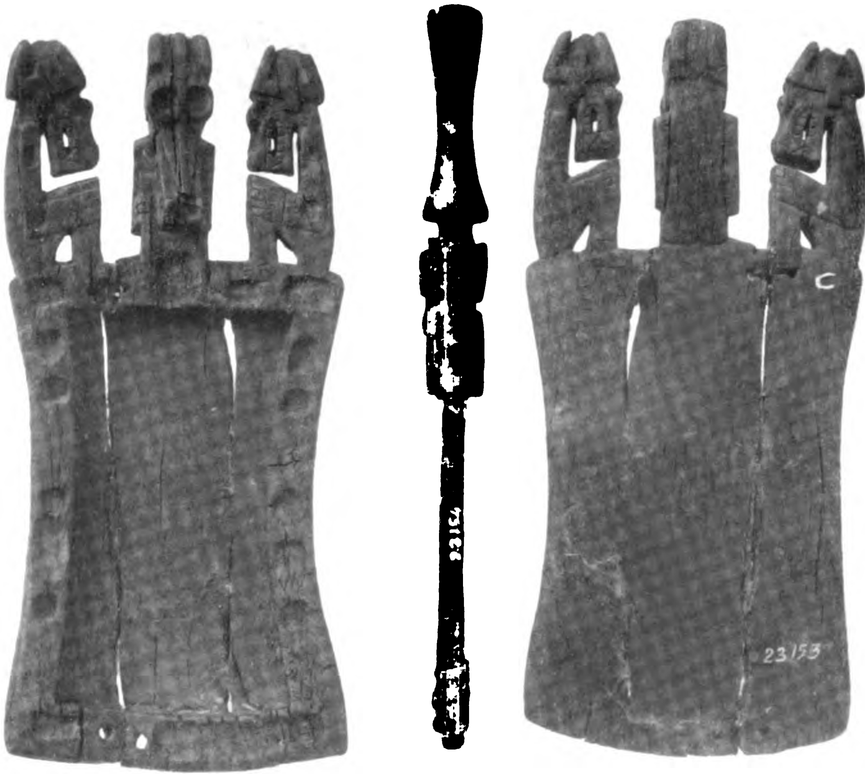
25

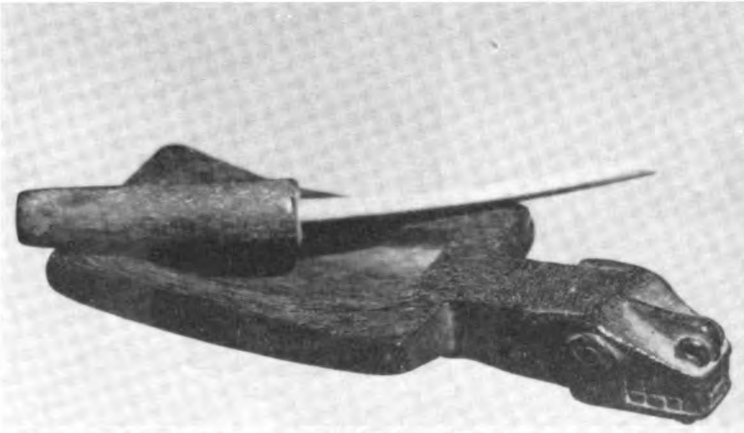
26

27

28

29

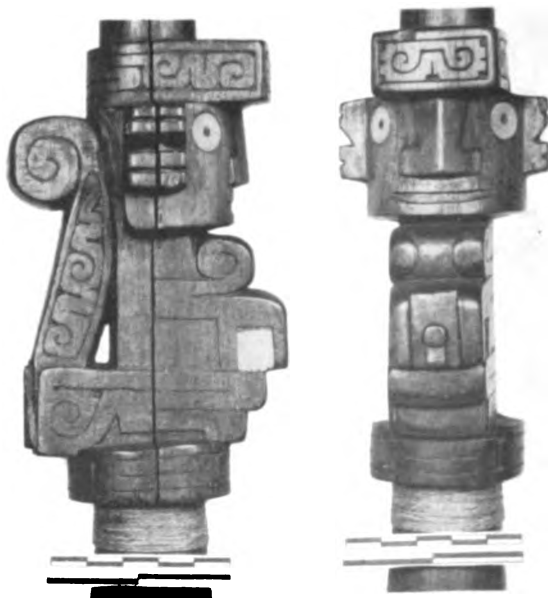

30

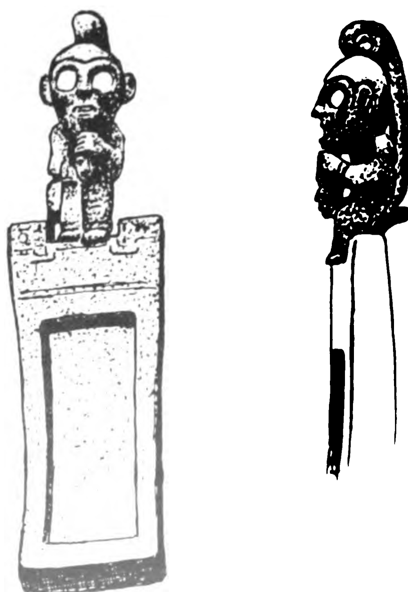

31

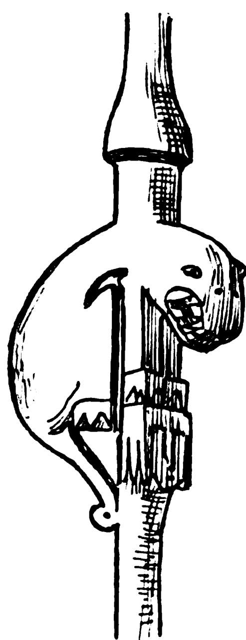
32

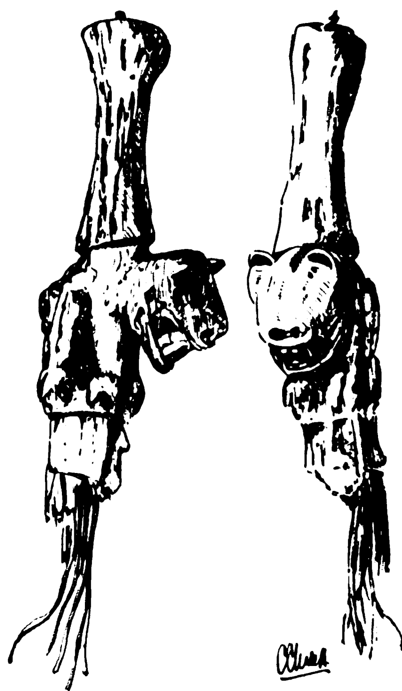
33

34

35

36

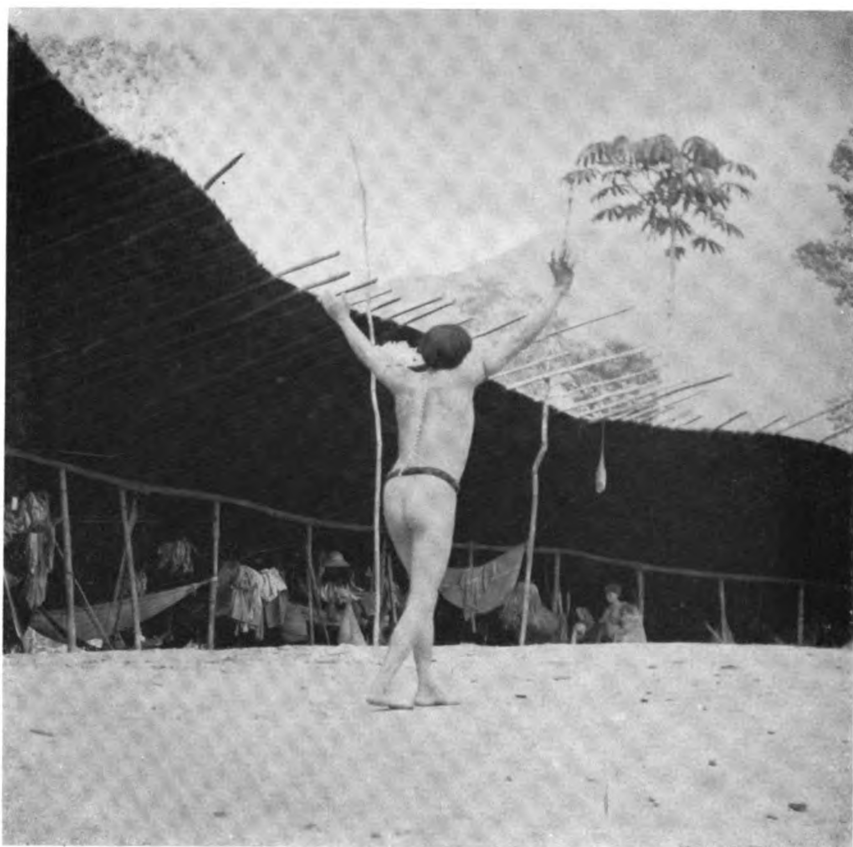
37

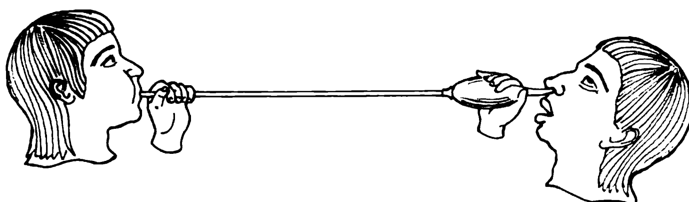
38

39

40

41

Pris Kr. 20:—

GÖTEBORG 1967
ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG